

Matej | IZ ZGODOVINE
HRIBERŠEK | LATINSKEGA SLOVAROPISJA
NA SLOVENSKEM
(ob izidu Wiesthalerjevega
latinsko-slovenskega slovarja)

Izvleček

Slovaropisje latinskega jezika je bilo na Slovenskem živo že v srednjem veku, a prve skromne zametke latinsko-slovenskih slovarjev najdemo šele v delih slovenskih protestantov. Do 19. stoletja ni uspel noben poskus, da bi Slovenci dobili latinsko-slovenski slovar v tiskani obliki; prvi manjši slovarji, ki so dejansko tudi izšli, so nastali šele v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1894 pa je začel pod vodstvom Frana Wiesthalerja nastajati eden največjih slovarskih projektov na Slovenskem: veliki latinsko-slovenski slovar.

Abstract

Although Latin lexicography thrived in present-day Slovenia as early as the Middle Ages, the first modest beginnings of Latin-Slovene dictionaries are not found earlier than in the works by Slovene Protestants. All attempts to provide a printed Latin-Slovene dictionary before the 19th century failed, and the first – small-scale – dictionaries actually published were composed as late as the second half of the 19th century. In 1894, however, one of the largest lexicographical projects in Slovenia was launched under the supervision of Fran Wiesthaler: a comprehensive Latin-Slovene dictionary.

Slovensko slovaropisje klasičnih jezikov še zdaleč nima tako pestre zgodovine kot slovaropisje nekaterih drugih evropskih narodov (Nemci, Francozi, Italijani itd.). Slovaropisna dejavnost na naših tleh je bila sicer živa že v srednjem veku, o čemer pričajo nekateri ohranjeni srednjeveški rokopisi slovarjev (npr. iz kartuzijanskega samostana v Bistri), vendar pa slovenskega besedišča v teh najstarejših ohranjenih slovarjih še ni. Nekaj zametkov slovenskega slovaropisja klasičnih jezikov najdemo v delih slovenskih protestantov, ki so prvi slovenili latinsko besedišče. Že Trubar je v svojem *Abecedariju* (1550) poslovenil 86 besed. Sebastijan Krelj je svoji l. 1566 izšli *Otročji bibliji* dodal prvi kratki latinsko-slovenski seznam (24 besed). Adam Bohorič je ob latinskem, nemškem in slovenskem abecedniku *Ljubljanska začetnica (Elementale Labacense)* sestavil slovarček *Besedni seznam treh jezikov (Nomenclatura trium linguarum)*, ki je bil namenjen učenju latinskega besedišča ob slovenščini ali nemščini; obe deli sta najbrž izšli l. 1580 v eni knjižici, z njima pa je hotel olajšati učenje tistim dijakom, ki niso znali nemško. Prispevek

Jurija Dalmatina na tem področju je njegov *Register* v Bibliji. Posebno mesto zaseda nemški humanist in polihistor Hieronim Megiser; izmed več kot 40 del, ki jih je izdal v svojem življenju, je za slovenski jezik in književnost najpomembnejši njegov *Besednjak štirih jezikov* (*Dictionarium quatuor linguarum*). Ta nemško-latinsko-slovensko-italijanski besednjak, v katerem najdemo prvič sistematično zbran velik del slovenskega besedišča, je prvič izšel l. 1592 v Gradcu, drugo izdajo je doživel l. 1608 v Frankfurtu, tretjo pa l. 1744. Nekaj slovenskega besedišča najdemo tudi v njegovem l. 1603 v Frankfurtu izšlem slovarju z naslovom *Mnogo-jezični slovar* (*Thesaurus polyglottus*). Latinsko-slovenski slovar z izvirnim naslovom *Dictionarium latino-carniolicum* je napisal novomeški kanonik Matija Kastelec (1620–1688), vendar delo ni izšlo. Čeprav ga poznamo samo v prepisu, je bil do začetka 19. stoletja eno najboljših tovrstnih del. Kastelčev slovar je v letih 1703–1710 prepisal, dopolnjeval in pripravljajl za tisk Gregor Vorenc, vendar tudi takrat ni izšel; za izdajo latinsko-slovenskega slovarja, ki je nastal z združitvijo dela Kastelca in Vorenca, pa je v obrnjeni obliki (kot slovensko-latinski slovar) l. 1997 poskrbel sodelavec Inštituta za slovenski jezik SAZU Jože Stabej. Med latinske slovaropisce se je vpisal tudi slovenski slovničar in nabožni pisec, kapucin p. Hipolit Novomeški, s pravim imenom Janez Adam Gaiger.

Po daljšem premoru je najperspektivnejši projekt, ki bi vendarle lahko pripeljal do izida latinsko-slovenskega slovarja, vodil Janko Pajk (1837–1899). Slovarsko delo je začel l. 1871, ker se je pokazala potreba po tovrstnem priročniku za Slovence v srednjih šolah. Ker je bilo za izvedbo projekta na voljo le malo časa, je Pajk k delu povabil več sodelavcev; noben vir, niti Pajk sam, sicer ne navaja njihovih imen, zagotovo pa je bil med njimi Pajkov stanovski kolega in prijatelj Josip Šuman.¹ Pajk in sodelavci so se povezali tudi z Matijo Valjavcem in Sebastijanom Žepičem, ki sta že nekaj let delala pri latinsko-hrvaškem slovarju; oba sta obljubila pomoč in poslala nekaj gradiva. Slovar ni bil rezultat samostojnega dela, ampak je nastajal s kompiliranjem več uveljavljenih nemško-latinskih slovarjev: Ingerslevovega (*Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Schulwörterbuch*), Heinischenovega (*Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch*), Forbigerjevega (*Lateinisch-deutsches und Deutsch-lateinisches Handwörterbuch*) in Klotzevega (*Handwörterbuch der lateinischen Sprache*). Slovensko besedišče so avtorji črpali iz nekaterih slovenskih priročnikov ter prevodov in priredb tujejezičnih strokovnih del. Hkrati sta nastajala dva slovarja: latinsko-slovenski in slovensko-latinski.² V

¹ Pajk (1900), 10; Kranjec, M.: *Šuman, Josip*. SBL 11, 724–725; Hriberšek (2005), 125, 128, 137–141, 144, 160, 169, 185.

² Podatek navaja takratni šolski nadzornik Antona Klodič v svojem poročilu o stanju v slovenskem šolstvu (Bericht (1973), I 555).

letnem izveščju mariborske gimnazije za l. 1871 je Pajk strokovni in širši javnosti poskusno predstavil dve strani slovarja.³ Kot je razvidno iz predstavljenih primerov, so bila gesla obdelana zelo sumarno. Osnovno vodilo avtorjev je bilo, da v slovar ne uvrstijo ničesar, kar ni res slovensko ali pa vsaj slovansko; besedišče so (kot navaja Pajk) povzemali po vseh slovenskih narečjih, uvajali pa so tudi nekatere novoskovanke. Več težav je bilo pri pisanju slovensko-latinskega dela.⁴ Majhen del rokopisnega slovarskega gradiva se je ohranil tudi v zapuščini slovenskega filologa, slovenista, nabožnega pisca in prevajalca p. Ladislava Hrovata.⁵ V eni od map so se na 25 straneh ohranila obdelana slovarska gesla od *Priamus* do *pyramis*.⁶ Latinsko besedilo je Hrovat obdelal podobno kot Pajk; slovensko gradivo pa je obdelano znatno bolje, saj je slovenščina veliko bolj knjižna. Pajk in sodelavci dela niso dokončali; to jim je preprečila politika.⁷ Trinajstega avgusta 1870 so namreč štirje profesorji mariborske gimnazije (dr. Fran Žagar, Josip Šuman, Janez Majcinger in Janko Pajk) na ministrstvo za uk in bogočastje naslovili spomenico o težavah, s katerimi so se srečevali slovenski dijaki zaradi nemškega učnega jezika; predlagali so, naj se v Mariboru ustanovi samostojna slovenska nižja gimnazija, neodvisna od sedanje, na kateri bi vse predmete poučevali v slovenščini, nemščini pa bi bilo odmerjenih več ur, obenem pa vlado pozvali naj upošteva predloge.⁸ Spomenica je Šumanu in Pajku zaradi rovarjenja mariborskih nemških in nemškutarskih poslancev prinesla službeno premešitev. Šuman je bil premeščen v Ried, po pritožbi pa je dobil mesto na akademski gimnaziji na Dunaju. Pajk je bil premeščen v Novo mesto, a se je deloma zaradi ogorčenja, deloma zaradi ženine boleznii odrekel državnii službi.

Starejšii slovenskii slovarjii ne dosegaajo velikih dosežkov evropskega slovaropisja latinskega in grškega jezika, čigar pravi začetnikii so znamenitii srednjeveškii slovaropisicii, ki so s svojimi slovarskimi projekti postavili temelje in izhodišča za slovarje, nastale v novem veku. Najpomembnejšii so: tiskarska družina Estienne, posebej Henri Estienne (Henricus Stephanus) s svojim grškim slovarjem *Thesaurus linguae Graecae*; Ambrosius Calepinus s svojim *Dictionarium latinum*, ki velja za

³ Pajk (1871), 24–26; predstavljena so gesla od *aemulatio* do *aequitas*.

⁴ Janko Pajk: *V zadevah »latinsko-slovenskega slovarja«*. SN 1871, 138.

⁵ Hriberšek (2006), 270 (Hrovat, L. – Ms 1, B. LATINSKI SLOVAR – lit. P. 14–20).

⁶ Hriberšek (2006), 103–119, 149–151.

⁷ NUK, Ms 15/76 – Šolar, Jakob: Zapuščina, m. XII: Janko Pajk J. Pogačarju (V Mariboru, 20/Julij 1874).

⁸ SN 1870, št. 113–115; Pajk (1900), 8–9; SN 1872, št. 26–28; Koblar, F.: *Pajk, Janko*. SBL 6, 251–252; Kranjec, M.: *Šuman, Josip*. SBL 11, 724–725; Vošnjak (1905/06), III, 146.

prvi moderni latinski slovar; Johannes Frisius s tremi slovarji: *Dictionarium latino-germanicum* (1541), *Dictionariolum trilingue* (1548) in *Novum Latino-germanicum et Germanico-latinum Lexicon* (1556); Johann Matthias Gesner s svojim *Novus linguae et eruditionis Romanae Thesaurus* (1749); Egidio (Aegidius) Forcellini z besednjakom *Lexicon totius Latinitatis*. Vodilni na področju slovaropisja klasičnih jezikov zadnjih 200 let so bili nemški filologi; v Nemčiji so v 19. stoletju, ki bi ga lahko imenovali tudi »zlata doba« slovaropisja klasičnih jezikov, nastali nekateri temeljni slovarji, ki so vplivali tudi na nastanek slovarjev v drugih deželah in so tako oblikovali podobo slovaropisja klasičnih jezikov vse do danes. Med latinskimi slovarji velja izpostaviti Menge-Güthlingovega, Klotzevega, Schellerjevega, Freundovega in Georgesovega; najbolj se je uveljavil prav slednji in je še danes standardni nemški slovar. Nemški filologi so začeli tudi največji slovarski projekt na področju klasičnega slovaropisja, ki je največji slovarski projekt doslej sploh: tezaver latinskega jezika (*Thesaurus linguae Latinae*, okrajšano *ThLL*). Vodja projekta je bil znameniti Eduard Wölfflin, po dolgotrajnem načrtovanju, pripravi teoretičnih izhodišč ter pridobitvi sredstev in sodelavcev pa se je projekt začel l. 1900 ob sodelovanju petih akademij znanosti: berlinske, göttingenske, leipziške, münchenske in dunajske. Projekt, ki je skozi čas dobil svetovne razsežnosti, traja še danes; v drugi polovici 20. stoletja je namreč k projektu pristopilo več evropskih akademij znanosti, med drugim tudi slovenska. Njegov rezultat je tisoče strani izjemno natančno obdelanega slovarskega gradiva v folio formatu (ok. en tekoči meter), doslej pa sta bili opravljeni približno 2/3 dela. Ob 100-letnici projekta l. 2000 je bil sprejet sklep o pospešitvi projekta, za katerega lahko upamo, da bo čim prej končan. Ne gre pa zanemariti tudi drugih slovarjev: italijanskih (Calonghi, Campanini–Carboni itd.), francoskih (Gaffiot, Bailly) in angleških, med katerimi je treba izpostaviti dva: Lewis-Shortov *A Latin Dictionary* in l. 1933 zasnovani *Oxford Latin Dictionary*, po zadnjem uredniku imenovan tudi Glarov (Glare) slovar, ki je nastajal do l. 1968, ko je začel izhajati v snopičih, 1. izdajo v celoti pa je doživel l. 1982.

Prvi izšli latinsko-slovenski slovarček je bil *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred*; izšel je l. 1882 ob sodelovanju petih slovenskih srednješolskih profesorjev, in sicer kot prevod 4. izdaje latinsko-nemškega šolskega slovarja Johanna Alexandra Rožka z naslovom *Wörterbuch zu Hoffmanns Historia antiqua und Caesar de bello gallico* (Dunaj 1859, 1863², 1870³). Prevod tega priročnega slovarčka v obsegu 446 strani, namenjenega tolmačenju del, ki so jih brali v III. in IV. razredu gimnazij, je nastal z dovoljenjem avtorja in založnika Karla Gerolda, vanj pa sta bila poleg življenjepisov Kornelija Nepota

in Cezarjeve *Galske vojne* zajeta še dva izbora tekstov: *Historia antiqua* Emanuela Hoffmanna⁹ in hrestomatija iz latinskih pesnikov Johanna Alexandra Rožka.¹⁰ Pri poslovenjenju so sodelovali Valentin Kermavner (A, B, E), Maks Pleteršnik (C, D, M), Matej Vodušek (F–L), Fran Wiesthaler (N–Q) in Miroslav Žakelj (R–Z). *Slovník* ni bil prevod v strogem pomenu besede; kvantitativno so avtorji besedišče ohranili, a so ga preverili po izvirnih besedilih, pomagali pa so si tudi z velikimi in specialnimi slovarji (Crusiusovim za Cezarja¹¹ in Eichertovim za Nepota),¹² med drugim tudi z Divković-Žepičevim *Latinsko-hrvatskim rječnikom za škole*, ki je izšel v Zagrebu leto dni prej (1881). Delo je bilo opravljeno v manj kot enem letu; še isto leto je šel slovar v tisk, konec septembra pa je bil natisnjen. Le tako je bilo mogoče, da je bila že v tekočem letu uvedena slovenščina kot učni jezik v III. razred gimnazij.¹³ Zato je slovenska strokovna javnost nastanek slovarja spremljala z velikim pričakovanjem, ker je vzbujal upanje, da bo z njegovim izidom nasprotnikom uvedbe slovenščine kot učnega jezika v gimnazije izbito iz rok glavno orožje: izgovor, da za uvedbo nimamo potrebnih učbenikov in učnih pripomočkov.¹⁴ Kljub različnim avtorjem je slovarček zelo poenoten; zadnjo redakcijo je prevzel Maks Pleteršnik, ki je pregledal ves rokopis in ga pripravil za tisk.¹⁵

V tem obdobju je izšlo tudi nekaj priročnih slovarčkov k posameznim avtorjem, med katerimi velja izpostaviti *Latinsko-slovensko frazeologijo k I. knjigi Caesarjevih komentarjev de bello gallico za naše četrtošolce*, ki jo je l. 1890 izdal Lavoslav (oz. Leopold) Koprivšek, profesor na novomeški gimnaziji, v izvestju novomeške gimnazije za šolsko l. 1890/91; frazeologija je prvi slovenski priročni slovarček za lektiro klasičnih jezikov in je le del večjega opusa, komentarja k celotni Cezarjevi *Galski vojni*, ki ga je Koprivšek pripravljal v obdobju 1885–1895, vendar nikoli ni izšel.¹⁶ Še markantnejši izdelek kot komentar k Cezarjevi *Galski vojni* je

⁹ Hoffmann, E.: *Historia antiqua usque ad Caesaris Augusti obitum libri XII*. Locis ex scriptoribus Latinis excerptis contexuit et scholarum in usum edidit Emanuel Hoffmann. Vindobonae, 1860⁶, 1861⁷.

¹⁰ Rožek, J. A.: *Kurze Chrestomathie aus lateinischen Dichtern*. Zusammengestellt und mit kurzen Anmerkungen versehen Joh. Al. Rožek. 1870³.

¹¹ Crusius, G. Ch.: *Vollständiges Wörterbuch zu den Werken des Julius Cäsar*. Hannover, 1853⁴.

¹² Eichert, O.: *Nepos Cornelius. Corneli Nepotis Vitae excellentium imperatorum*. In usum scholarum edidit Otto Eichert. Vratislaviae 1852². Privez: *Vollständiges Wörterbuch zum Cornelius Nepos*. 1849.

¹³ LZ 2(1882), 187 in 637.

¹⁴ SN 1882, št. 223 (29. septembra); Kres 2(1882), 550.

¹⁵ Breznik, A.: *Pleteršnik, Maks*. SBL 7, 382; SN 1906, št. 69; Ilešič (1909), 474.

¹⁶ Ohranil se je rokopis komentarja (hrani ga Rokopisni oddelek NUK pod signa-

Koprivškov komentar k življenjepisu Kornelija Nepota z naslovom *Kornelija Nepota životopisi*; tudi ta ni nikoli izšel.¹⁷

Pomembna prelomnica na šolskem področju je nastopila l. 1894, ko je kranjski deželni zbor znova odprl vprašanje uvedbe slovenskega učnega jezika v višjo gimnazijo; in tu so začetki nastajanja Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja. Nastanek velikega latinsko-slovenskega slovarja je tesno povezan z bojem za uveljavitev slovenskega učnega jezika v srednjih šolah; to vprašanje je bilo najbolj pereče in za Slovence najpomembnejše na področju šolstva v času avstrijske nadvlade. Pri pouku klasičnih jezikov je bilo to vprašanje še posebej aktualno, saj jima je bilo v predmetniku odmerjenih dobrih 40 % vseh učnih ur. Pomanjkanje ustreznih učbenikov za oba klasična jezika je dolgo onemogočalo uvedbo slovenskega učnega jezika; ko pa so v 60. letih 19. stoletja stekle priprave za pridobitev ustreznih pripomočkov in učbenikov in so ti v 70. letih dejansko tudi izšli, si je slovenščina kot učni jezik izborila in utrdila svoje mesto v nižji gimnaziji; v višji gimnaziji je bilo to veliko težje.¹⁸ Po številnih neuspešnih poskusih, da bi tudi pouk v višji gimnaziji potekal v slovenščini, so v začetku 90. let 19. stoletja vzniknile nove pobude. Posebej velik korak za pridobitev ustreznih učnih pripomočkov za višjo gimnazijo (to je bil osnovni pogoj za uvedbo slovenskega učnega jezika) so naredili filologi. V tem obdobju so bili slovenskim dijakom na voljo vsi slovenski učbeniki za pouk latinščine v nižji gimnaziji, in sicer dve latinski slovnici (Hrovat, Kermavner), vadnici za I. in II. razred (Žepič), po 2 vadnici za III. in IV. razred (Kermavner, Wiesthaler) in latinsko-slovenski slovar za III. in IV. razred (Rožek).¹⁹

Leta 1894 je kranjski deželni zbor okrepil prizadevanja za uvedbo slovenskega učnega jezika v višjo gimnazijo; naročil je deželnemu odboru, naj kar najhitreje poskrbi za pridobitev slovenskih učnih knjig za V. in VI. gimnazijski razred in za to uporabi odobrene neporabljene kredite.²⁰ Odbor ni ukrepal in ker tudi leto dni kasneje naročilo ni bilo izpolnjeno, je deželni zbor ponovil zahtevo deželnemu odboru, naj posreduje pri deželnem šolskem svetu, da bi s šolskim l. 1895/96, najkasneje pa s šolskim letom 1896/97 na gimnazijah v Ljubljani in Novem mestu pouk verouka, latinščine, matematike in naravoslovja v V.

turo Ms 1220), ki obsega 94 pol (= 376 strani) in vključuje knjige 2–7 (rokopis komentarja k 1. knjigi je bil po objavi v izvestju najverjetneje uničen).

¹⁷ NUK, Ms 1220, Lavoslav Koprivšek: *Kornelija Nepota životopise pojasnil Lavoslav Koprivšek*.

¹⁸ Hriberšek (2005), 46–119.

¹⁹ Hriberšek (2005), 120–167.

²⁰ *Sklep 15. seje deželnega zbora kranjskega (17. februarja 1894)*. ODZK 34. zv. (1894), 402–403.

razredu potekal v slovenščini. Hkrati ga je pooblastil za dogovarjanje s profesorji, ki bi lahko napisali učbenike za te štiri predmete, naj se proti nagradi takoj lotijo pisanja knjig, in za porabo sredstev v ta namen.²¹ Vendar pa je Bleiweis glede predloga izrazil pomislek z opozorilom, da je deželni šolski svet temu precej nenaklonjen. Deželni predsednik baron Viktor Hein je skušal ovreti prizadevanja za uvedbo slovenskega učnega jezika pri latinščini; opozoril je, da še vedno ni slovarja. Med njegovo razpravo v deželnem zboru se je zaslišal Bleiweisov medklic: »Šuman!« S tem je Bleiweis razkril dolgo časa neznano področje strokovnega delovanja slovenskega filologa Josipa Šumana (1836–1908): slovaropisje. Latinsko-slovenski slovar, ki ga je pripravljal, je bil – kot izvemo iz nadaljevanja poročila o deželnozborski debati – še v delu. Hein je Bleiweisa spomnil na Šumanovo izjavo, da slovar ne zadostuje potrebam višje gimnazije in da bi bilo zato treba vložiti še veliko truda in vključiti veliko sodelavcev, ki bi primerno obdelali vse pisce, vključene v redno lektiro v višji gimnaziji. Svoj nagovor je zaključil z mnenjem, da brez latinsko-slovenskega slovarja pouk latinščine v slovenščini ni mogoč. Dijaki, ki se učijo latinščino, naj raje uporabljajo latinsko-nemški slovar, potem pa naj si pomagajo z nemško-slovenskim slovarjem. Za Heinom je nastopil Ivan Hribar in predlagal, naj se deželni odbor obrne na deželni šolski svet in izposluje zagotovilo, da se bo pričel pouk v slovenščini takoj, ko bodo priskrbljene knjige. Priznal je, da bo sestava latinsko-slovenskega slovarja povzročila veliko truda, opozoril pa tudi, da je polovica slovarja že dokončana; in če se deželni odbor obrne na prof. Šumana, bo pohitel z delom in ga v letu dni dokončal. Deželni odbor je takoj ukrepal in prosil ravnatelje gimnazij na Kranjskem, naj sporočijo, ali so se kateri profesorji pripravljene lotiti pisanja učnih knjig za omenjene štiri predmete. Ravnatelja ljubljanske višje in nižje gimnazije sta sklicala shod slovenskih profesorjev, med katerimi je četverica prevzela sestavo skoraj vseh zahtevanih knjig. Za latinščino so delo prevzeli Fran Wiesthaler (slovar), Lovro Požar (vadnica za III. in IV. razred) in Franc Brežnik (vadnica za V. in VI. gimnazijski razred). Za sestavo latinsko-slovenskega slovarja so na srečanju izvolili

²¹ Zahteva je bila podana na predlog Ivana Hribarja. *Stenografski zapisnik štirinajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 14. februarja 1895*. ODZK, 35. zv., (1895), 377–386; gl. tudi *Deželni zbor kranjski*. N 1895, št. 10 (8. marec), 96. Deželni šolski svet je ugodil prošnji za pridobitev učnih knjig (dopis z dne 7. decembra, št. 1432), odgovor glede uvedbe slovenskega učnega jezika pa je bil negativen, ker posredovanje zanjo pri ministrstvu za uk in bogočastje ni bilo mogoče, dokler ni bilo slovenskih učnih knjig. Svet je še poudaril, da lahko kandidata (aktivne učitelje) za pisanje učbenikov le predlaga, ne more pa jih natančno določiti. *Letno poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konec decembra 1894*. ODZK, 35. zv., (1895), 262–263.

poseben odbor, ki bi se dogovoril o načinu dela, o obliki slovarja in sodelavcih. V odboru so bili: Fran Wiesthaler (vodja), Maks Pleteršnik, Rajko Perušek, Ljudevit Lederhas in dr. Lovro Požar. Odbor se je zbral 6. aprila 1895 in po daljšem posvetu določil smernice svojega dela. Izhodiščni sklepi so bili naslednji: 1. sestavi naj se ne le slovarček za V. in VI. razred, ampak slovar, ki bo obsegal besedišče vseh latinskih piscev, uvrščenih v gimnazijsko lektiro; 2. slovar naj se zgleduje po Stowasserjevem latinsko-nemškem in Žepičevem latinsko-hrvaškem slovarju, upoštevajo pa naj se tudi večji latinsko-nemški slovarji in specialni slovarčki k šolskim klasikom, vendar naj slovar ne bo zgolj prevod, ampak iz znanstvenih in pedagoških razlogov kolikor toliko samostojno delo; 3. slovar naj obsega 60–70 tiskanih pol slovarskega formata; 4. delo se po črkah razdeli med profesorje, ki so pripravljene sodelovati; 5. urednik slovarja naj bo ravnatelj Fran Wiesthaler. Osmega aprila 1895 je Wiesthaler predložil sklepe odbora deželnemu odboru; ta jih je potrdil 27. novembra 1895 (št. 3988) in s tem zaupal Wiesthalerju uredništvo šolskega latinsko-slovenskega slovarja. Za sodelovanje se je na Wiesthalerjevo povabilo prijavilo 11 profesorjev, ki so oblikovali natančen načrt in si razdelili delo.²² Obdelavo posameznih črk so prevzeli: J. Fon (I), D. Karlin (G, H), L. Lederhas (E), M. Markič (F), M. Petelin (C), L. Pintar (T), dr. J. Pipenbacher (R), M. Pleteršnik (D), dr. L. Požar (A, B), dr. M. Suhač (S), A. Tavčar (U, V) in F. Wiesthaler (K–Q, X–Z). Kmalu se je na Wiesthalerja obrnilo več duhovnikov in pravnikov s pobudo, naj slovar razširi na celotno latinsko besedišče in poleg klasikov vključi še besedišče Vulgate ter cerkvenih in pravnih piscev. Ker ni bilo pričakovati, da se bo kmalu ponudila tako ugodna priložnost, da bi Slovenci dobili splošni latinsko-slovenski slovar, je Wiesthaler s privoljenjem sodelavcev naslovil na deželni odbor prošnjo za sestavo splošnega ((pri)ročnega) slovarja. Deželni odbor je z razpisom z dne 5. februarja 1900 prošnjo odobril.²³ Po približno dveh letih dela je Wiesthaler v izvestju II. državne gimnazije (danes Gimnazija Poljane) za l. 1896/97 poskusno objavil odlomek slovarja (gesla *N–nescio*) z enakim namenom kot 25 let pred njim Janko Pajk:²⁴

²² *Letno poročilo o delovanji kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konec decembra 1895*. ODZK, 36. zv., (1896), 244–246; Wiesthaler (1923), Predslovje; Wiesthaler (1896/97), III–IV, Predslovje.

²³ Deželni odbor je kot nagrado za slovar izplačal 45 gld. za tiskano polo, Wiesthalerju kot uredniku pa za revizijo rokopisa, redakcijo in zadnjo korekturo tiskanih pol še dodatnih 300 gld. nagrade. Finančno je podprl tudi nakup priročnikov, ki so jih avtorji uporabljali pri sestavi slovarja; kupljene knjige so ostale v lasti obeh ljubljanskih gimnazij. *Letno poročilo o delovanji kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konec decembra 1895*. ODZK, 36. zv., (1896), 244–246.

²⁴ Prim. Hriberšek (2002), 88–90.

pridobiti mnenja, nasvete in predloge kar najširših krogov.²⁵ Objava je vzbudila precej pozornosti, tudi v nemških krogih.²⁶ Vendar pa so se s to objavo začele težave; nekateri sodelavci so bili zaradi zdravstvenih težav prisiljeni opustiti sprejete naloge, nekaterim poklicne dolžnosti niso več dopuščale časa. Zato je delo napredovalo le počasi in je v veliki meri padlo na Wiesthalerjeva ramena. Upanje, da bodo vsi sodelavci delo opravili tako, kot ga je sam predstavil v izvestju, se ni uresničilo. Obdelano gradivo, ki ga je dobil od sodelavcev, ni bilo primerno za tisk; bilo je zgolj material za sestavo slovarja, vsebinsko in oblikovno nepopoln. Zato je moral sam celotno gradivo predelati, na novo sestaviti in mu dati enovito obliko, skratka napisati skoraj ves slovar, kar je delo zelo zavleklo.²⁷

Aprila 1899 je deželni odbor po nalogu deželnega zbora prosil prosvetno ministrstvo, naj profesorjem, ki so sprejeli pisanje slovenskih učnih knjig, odobri leto popolnega ali pa vsaj delnega dopusta; prošnja je konkretno veljala za sodelavce pri slovarju. Deželni odbor je naslovil prošnjo tudi na deželno predsedstvo, naj vsaj enega izmed sodelavcev oprosti učnih obveznosti popolnoma, preostale pa polovice.²⁸

Wiesthalerjeva odločitev, da v slovar vključi tudi cerkvene pisce in besedila, je vzbudila nekaj nejevolje. V letih 1901 in 1902 je neki avtor pod psevdonimoma »Cicero« in »Jugurta« zahteval izključno slovar klasikov in grajal vključevanje cerkvenih piscev, kar je utemeljeval s tremi razlogi: a) njihova latinščina ni klasična; b) ti avtorji niso del redne lektire na nobeni avstrijski gimnaziji; c) vključevanje njihovega besedišča podaljšuje delo pri slovarju ter s tem zadržuje aktiviranje slovenskih višjih gimnazijskih razredov. Izrecno pravi: »Slovenski narod zahteva slovenskih višjih gimnazij in pomanjkanje latinsko-slovenskega slovarja je glavna ovira, da jih še nimamo!«²⁹ Od leta 1900 naprej je Wiesthaler slovarsko gradivo pregledoval, ga dopolnjeval in pripravljaj za tisk. Leta 1906 je bil rokopis za veliki slovar skoraj v celoti dokončan, čakal je le še na zadnjo redakcijo, ki jo je znova prevzel Wiesthaler; deželni odbor mu je v ta namen

²⁵ Wiesthaler (1896/97), III–VI + 1–38.

²⁶ Prim. LSZg 25 (1897), 127.

²⁷ NALj, P šte. 481/46, Zapuščina dr. Franca Jereta – Poročilo ministru Korošču o Wiesthalerjevem slovarju (11. junij 1929).

²⁸ *Letno poročilo o delovanji kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. oktobra 1898 do konca septembra 1899.* (poročilo o 10. seji deželnega zbora 18. aprila 1899). ODZK, zv. 40 (1900), 204.

²⁹ LZ 21 (1901), 868; LZ 22 (1902), 863–864. Na ta vehementni odziv, ki je vnesel v strokovne kroge kar nekaj razburjenja, je ostro odgovoril J. Wester (gl. Wester (1903)).

izposloval enoletni dopust. Na anketi so se prvič konkretnije pogovarjali tudi o izdaji slovarja; Josip Wester je predlagal, da bi ga izdajali v sešitkih kakor Pleteršnikov slovensko-nemški slovar; tako bi bilo mogoče prodati več izvodov.³⁰ Po ustanovitvi Društva slovenskih profesorjev l. 1906 je slovar prešel pod okrilje društva; kljub optimističnim napovedim, ki jih je društvo dajalo o njegovem izidu iz leta v leto, se je redakcija vlekla vse do leta 1914.³¹ Kolikšen je bil pomen slovarja v boju za slovensko višjo gimnazijo, dokazuje tudi naslednje. Ko si je Društvo slovenskih profesorjev v šolskem l. 1908/09 prizadevalo za uvedbo slovenščine kot učnega jezika pri latinščini v V. gimnazijskem razredu, je ministrstvo zavrnilo zahtevo z izgovorom, da ni latinskega slovarja. Društvo je poskušalo doseči, da bi slovar šteli le za učni pripomoček, ne pa za učno knjigo, vendar ni uspelo; izgovor, da ni slovenskih učnih knjig je tako ostal še vedno v veljavi.³² Leta 1913 je bilo napovedano, da bi lahko slovar šel v tisk v roku enega leta. Ker so bili predvideni tiskarski stroški ogromni, sta Društvo slovenskih profesorjev in Slovenska matica združila moči; odbor društva se je obrnil na deželni odbor, da bi pri ministrstvu izposloval potrebna materialna sredstva, sicer namenjena za izdajanje znanstvenih del, v svojo prošnjo pa je oba slovarja vključila tudi Slovenska matica.³³ Petnajstega julija 1914 je Wiesthaler sporočil deželnemu odboru, da je večina dela končana, in prosil za tisk slovarja. Zaradi izbruha 1. svetovne vojne deželni odbor kljub Wiesthalerjevemu večkratnemu posredovanju ni poskrbel za tisk; na negativni odgovor je urednik čakal skoraj do konca vojne, dobil pa ga je šele po posredovanju odbora Društva slovenskih profesorjev.

Po koncu 1. svetovne vojne pa so se razmere nepričakovano spremenile. Štiriindvajsetega oktobra 1918 je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič po prelatu A. Kalanu sporočil deželnemu odboru in Društvu slovenskih profesorjev, da je pripravljen financirati tisk latinsko-slovenskega slovarja. Ob koncu vojne je del stroškov prevzel še kranjski deželni odbor, del pa pokrajinska vlada za Slovenijo. Slovar kljub temu ni mogel v tisk zaradi tehničnih težav, saj ni bilo ne papirja, ne ustreznih črk in ne dovolj usposobljenih stavcev. Vse to pa je bilo nujno potrebno, ker je šlo za eno najboljšežnejših in tiskarsko raznolikih del v Sloveniji sploh; že sama priprava na tiskanje in nabava novega materiala v skladu s šolskimi in tehničnimi predpisi sta trajali več kot leto dni. Zato so profesorji začasno še vedno posegali po priročnih

³⁰ SN 1906, št. 69 (poročilo o anketi o slovenskih učnih knjigah).

³¹ Ilešič (1910), 475; Ilešič (1911), 568; Ilešič (1912), 484.

³² Ilešič (1909), 473–474

³³ Ilešič (1913), 553.

slovarčkih, ki so jih srednješolski profesorji še za časa Avstrije pripravljali in izdajali kotčasne pripomočke za prevajanje šolske lektire. Na drugem sestanku odseka za klasično filologijo Društva slovenskih profesorjev 16. januarja 1919 je Ivan Samsa v svoji razpravi o slovenskih učnih knjigah za klasično filologijo predlagal, naj društvo poskrbi za skorajšnji natis modernega latinsko-slovenskega slovarja s posebnim poudarkom na etimologiji in s predstavitvijo historičnega razvoja jezika v uvodu. Prof. Ivan Maselj je predlagal, naj povprašajo Wiesthalerja, ali njegov slovar ustreza tem zahtevam; morda je prav Masljev predlog spodbudil nastanek uvodne razprave o latinskem jeziku, ki jo je za slovar napisal dr. Josip Tominšek.³⁴ Po številnih spremembah v vrstah sodelavcev so slovarsko gradivo obdelali: Fran Ilešič (A), Josip Wester (B in C), M. Pleteršnik (D), Jul. Krek (E), Ivan Koštial (F)³⁵, M. Karlin (G in H), Jak. Teršan (I–indissimilis), K. Hočevar (od indissimulabilis do konca), Jos. Pipenbacher (R), Rudi Južnič (T) in Fran Wiesthaler (K–Q, S, U–Z).

Ko je ljubljanska škofija prevzela tiskarske stroške, je bilo sklenjeno, naj se vzporedno tiskata dva slovarja: veliki znanstveni slovar v 1500 izvodih in mali šolski (po vzoru Stowasserjevega slovarja; po obsegu bi bil približno za polovico manjši od velikega) v 2000 izvodih. Za oba slovarja je Wiesthaler pripravil samo en rokopis; zato je bil najprej načrtovan tisk velikega slovarja, iz katerega bi se po posameznih polah črtalo gradivo, ki bi za šolsko izdajo ne prišlo v poštev. Junija 1921 se je začelo tiskanje slovarja; pri stavljenju besedila so nenehno delovali štirje stavci, vso korekturo pa je opravil Wiesthaler sam. Če bi se delo nadaljevalo v takšnem tempu, kot se je začelo, bi bil slovar verjetno končan l. 1927. Prvi sešitek slovarja, izdan l. 1923 z naslovom *Latinsko-slovenski ročni slovar* (gesla *A–Caeroesi*), je obsegal 22 pol (352 strani); tiskarna ga je po naročilu škofa Jegliča v 50 izvodih razposlala na vpogled ravnateljstvom in knjižnicam srednjih šol ter nekaterim posameznikom. Prof. Franc Jerè je v reviji »Čas« objavil tudi oceno izšlega sešitka.³⁶ Leta 1923 pa so se začele težave; 27. junija 1923 je Gornji Grad, ki je bil ekonomska osnova ljubljanske škofije, prizadela huda povodenj in nato konec novembra 1924 še ena. Škof Jeglič je šel v Beograd prosit za posojilo, vendar je bil odgovor negativen; zato je

³⁴ *Tajnikovo poročilo na občnem zboru dne 2. junija 1918*. Izvestja DSP (1919), 2, 32–33; *Poročilo o rednem občnem zboru dne 15. XII. 1918*. Izvestja DSP (1919), 16, 22.

³⁵ Ivan Koštial se razen pri delu pri slovarju ni veliko udejstvoval na klasičnofilološkem področju, kot jezikoslovec pa se je ukvarjal s slovaropisnim delom. To dokazuje tudi njegova zapuščina, v kateri je ohranjen njegov *Slovenski etimološki slovar* (760 lističev, obdelanih podobno kot rokopisno gradivo Wiesthalerjevega slovarja; gl. NUK, Ivan Koštial Ms 21/85, mapa IX, 2.).

³⁶ Č 18 (1923/24), 162–164.

moral posojilo (2.000.000 din.) najeti doma ob visokih obrestih, ki so škofijo bremenile še več kot deset let. Težko finančno stanje je naposled škofa prisililo v ukinitvev podpore za tisk slovarja. V začetku leta 1925 so prenehali tiskanje; do takrat je bilo natisnjenih 31 strani uvoda in 63 pol (1008 strani) slovarja (gesla *A–facilis*). Fran Wiesthaler ni dočakal izida svojega življenjskega dela; umrl je 26. januarja 1927. Zadrego zaradi pomanjkanja latinskega slovarja je začasno rešil dr. Fran Bradač, ki je l. 1926 izdal *Latinsko-slovenski slovar*.

Natisnjeno gradivo je 11 let čakalo na sedežu Katoliškega tiskovnega društva, slovarsko gradivo pa je Wiesthaler zapustil v last dedičem. Vmes je pobudo za nadaljevanje dela prevzelo Društvo prijateljev humanistične gimnazije, najbolj prof. Franc Jerè, ki se je junija 1929 za finančno pomoč obrnil na ministra Korošca³⁷ in na nekatere tuje fundacije (Carnegie, Rockefeller), a zaman. Končno se je društvo za pomoč obrnilo tudi na Društvo za humanistične vede.³⁸ Ker je natisnjeni material propadal na podstrešju Katoliškega tiskovnega društva (Poljanski nasip št. 10), se je l. 1935 društvo obrnilo na Wiesthalerjeve dediče, naj dovolijo, da Jugoslovanska tiskarna iz natisnjenega materiala sestavi kakih 200 izvodov in jih ponudi v prodajo po zmerni ceni, društvo pa bi poskrbelo za reklamo.³⁹ Leta 1936 je škof dr. Gregorij Rožman zaradi velikega interesa za slovar društvu zaupal upravljanje slovarskega gradiva; društvo je še isto leto dalo tiskane izvode vezati in jih prodalo. Leta 1938 je društveni odbor sklenil odkupiti preostali rokopis slovarja;⁴⁰ to se je zgodilo l. 1940. Prof. Jerè je pripravil tudi načrt za nadaljevanje dela pri slovarju; predlagal je, naj delo prevzame dr. Fran Bradač. Novi urednik bi moral prevzeti obvezo, da se bo vživel v Wiesthalerjevo delo in ga nadaljeval v njegovem duhu brez bistvenih sprememb; te naj bi bile prihranjene za drugo izdajo.⁴¹ Za nadzor dela in kot pomoč bi se oblikoval sosvet, v katerem bi bili univ. prof. dr. Dragotin Oštir, prof. Josip Osana in prof. Anton Sovrè (zadnja dva profesorja na I. državni gimnaziji v Ljubljani). Leta 1940 se je škof Rožman odločil nadaljevati tiskanje in delo pri slovarju; 15. avgusta

³⁷ NALj, P šte. 481/46, Zapuščina dr. Franca Jereta – Poročilo ministru Korošču o Wiesthalerjevem slovarju (11. junij 1929).

³⁸ *Peta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, 1. oktobra 1931, 8.

³⁹ *Sedma poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, marca 1935, 15.

⁴⁰ *Deveta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, junija 1938, 15.

⁴¹ NALj, P šte. 481/46, Zapuščina dr. Franca Jereta – Poročilo ministru Korošču o Wiesthalerjevem slovarju (11. junij 1929). Prof. Jerè je v svojem izvodu poročila glede druge izdaje ob robu pripisal: »Ki je ne bo nikdar!«

1940 je zaupal prof. Francu Jeretu vodstvo tiska in pregled rokopisa. Jerè je 21. septembra prevzel rokopis od Wiesthalerjeve hčere. Hkrati z latinskim slovarjem je prevzel tudi obrnjeni Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (prav tako Wiesthalerjevo delo). Rokopis je prof. Jerè hranil doma v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu;⁴² pregledal je črke F, G in večino črke H ter nadomestil nekaj zastarelih izrazov z novejšimi, za pregled etimologij pa je naprosil dr. Milana Grošlja, ki je pregledal prvo polovico črke F. Prav prof. Jeretu gre zahvala, da se je slovarsko gradivo sploh ohranilo. Delo je spomladi 1941 ustavila vojna. Ko je 28. aprila 1941 nemška vojska zasedla stavbo Zavoda sv. Stanislava, je moral prof. Jerè skupaj z drugimi profesorji v treh urah zapustiti zavod. V svojem stanovanju v zavodu je imel tudi dva zaboja: v enem je bil rokopis Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja, v drugem pa rokopis obrnjenega Pleteršnikovega slovarja (prav tako Wiesthalerjevo delo). Brez pomisleka je s seboj odnesel zaboj z Wiesthalerjevim slovarjem; rokopis obrnjenega Pleteršnikovega slovarja je ostal v zavodu in bil uničen skupaj z drugimi zavodskimi arhivi in knjigami. Rokopis je prof. Jerè skozi vso vojno po malem pregledoval in pripravljajl za tisk.⁴³ Leta 1946 se je SAZU pripravljala na izdajo velikega slovenskega akademskega slovarja in na izdajo novega, izpopolnjenega Pleteršnikovega slovarja. V delo je bilo vključeno tudi ekscerpiranje del od l. 1890 naprej. Slovarska komisija je prosila dr. Franca Jereta, naj poleg novih prevodov Svetega pisma in preglednega ekscerpiranja Bogoslovnega vestnika prevzame tudi delno ekscerpiranje Wiesthalerjevega slovarja.⁴⁴ Leta 1949 je prof. Jerè po navodilu škofa Antona Vovka rokopis skupaj z natisnjenimi izvodi in papirjem odstopil v last SAZU.⁴⁵ Tu je gradivo 40 let čakalo na nadaljevanje dela. Povojni režim za tovrstne kulturne podvige ni imel nobenega razumevanja; iz pripovedovanja akad. prof. dr. Kajetana Gantarja vemo, da je skušal prof. Anton Sovrè zanj urediti, da bi delal pri tem slovarju, vendar zaradi nenaklonjenosti stroki ni uspel.

Prerod je slovar doživel konec 80. in v začetku 90. let, ko se je Založba Kres na čelu z direktorico Selino Ambrož, Aleksandrom Ambrožem in glavnim pobudnikom projekta Dušanom Drolcem odločila za ponovno oživitev projekta. Založba je zbrala prvo ekipo sodelavcev, v kateri so bile tri takratne absolventke latinščine, Bronislava Aubelj, Ksenija Geister in Renata Hrovatič, ki so se pod mentorstvom prof.

⁴² Rokopisna zbirka Biblioteke SAZU, R 80/1 – Reverz (21. september 1940).

⁴³ Rokopisna zbirka Biblioteke SAZU, R 80/2 – Dopis Fr. Jereta SAZU (20. avgust 1949).

⁴⁴ P šte. 481/46 (27. september 1946; generalni sekretar Fran Ramovš).

⁴⁵ NALj, P šte. 481/46, Zapuščina dr. Franca Jereta – Pismo škofa Vovka z dne 30. julija 1949, šte. 2111.

dr. Erike Mihevc Gabrovec in akad. prof. dr. Kajetana Gantarja lotile dela. To je vključevalo pripravo izhodišč, prepis, pregled, popravljanje in posodabljanje ohranjenega slovarskega gradiva. Obdelale so gesla *A-ex*, torej kvantitativno malo manj gesel, kot je obsegala prva izdaja (*A-Facilis*). Delo se je zaključilo leta 1995 z izidom drugega dela slovarja (*Coll-Ex*), ko so omenjene tri sodelavke doštudirale, se zaposlile in prenehale delo na slovarju. Nato je projekt za nekaj časa zastal. Natisnjenega slovarskega gradiva ni bilo več; treba se je bilo spopasti z rokopisnim gradivom. Založba je poskrbela za nadaljnje prepisovanje; rokopisno gradivo za 3. del slovarja je prepisal Marjan Cimerman. To je bila edina dejavnost v povezavi s slovarjem v dveh letih zatišja. S koncem leta 1997 pa je delo prevzela nova ekipa pod vodstvom pisca tega prispevka. To je pomenilo tudi nekatere nove pristope in spremembe. Delo prvih treh sodelavk je bilo precej olajšano, saj so pregledovale gradivo, ki je bilo že natisnjeno in izdano v knjižni obliki, pa tudi prof. Wiesthaler je že opravil temeljito korekturo. Nova ekipa pa se je spopadla z gradivom, ki je bilo ohranjeno samo v rokopisu na lističih, kar je zahtevalo veliko truda tako prepisovalcev kot tudi pregledovalcev. Slovarsko gradivo 3. dela slovarja, ki obsega gesla F–K, so strokovno pregledali in popravili Matjaž Babič (*facilitas–fluctuosus*), Martin Benedik (*impluvium–intendo*), Breda Čop (*fluctus–fututrix*), Pavel Češarek (*H–hystrix; I–impluviatus*) in Matej Hriberšek (*F–facilis; G–Gythaeum; intenebrico–iynx; K*), skupini pa se je pridružil še lektor Milan Žlof. Nato se je urednik znašel v precejšnji zadregi glede nadaljevanja dela: kje dobiti pomočnike, ki bi bili pripravljeni prepisovati rokopisno gradivo? Za pomoč pri prepisovanju gradiva za 4. del slovarja se je obrnil na študente klasične filologije. Začetni pomisleki glede odziva (takšno delo je namreč ob siceršnjih študijskih obveznostih velika dodatna obremenitev) so se kmalu izkazali za odvečne; za sodelovanje se je navdušeno prijavilo kar 26 študentk in študentov, ki so ekipi pregledovalcev odvzeli najhujše breme in najtežavnejše delo: mehansko prepisovanje rokopisnega gradiva. Pri prepisovanju gradiva za 4. del slovarja so sodelovali: Marija Helena Kališnik, Maja Likar, Nina Vuk, Elizabeta Murenc, Darja Mlakar, Mitja Sadek, Kozma Ahačič, David Movrin, Martina Hoyer, Lucija Krošelj, Julijana Visočnik, Simona Sašek, Aleš Maver, Tina Bernik, Sonja Ljubetič, Ana Premk, Tinka Selič, Neža Vilhelm, Maja Gril, Jurij Frice, Tina Silič, Mojca Mikuž, Jera Ivanc, Jelena Isak, Janja Žmavc in Nada Grošelj. Strokovni pregled prepisanega gradiva so opravili: Matjaž Babič, Pavel Češarek, Kozma Ahačič in David Movrin (končni pregled in redakcija), Milan Žlof (lektor slovenskega jezika, jezikovni svetovalec in redaktor) ter Matej Hriberšek (strokovni pregled, korektura, redakcija, dopolnitev manjkajočih in nepopolnih gesel, računalniška obdelava, uredništvo).

Slovar je s številnimi dodatki in dopolnitvami izšel l. 2002. Tretji del slovarja je pomenil preizkusni kamen; urednik in sodelavci so se še nekoliko lovili in usklajevali, četrty del pa je v vseh pogledih tak, kot so želeli in si predstavljali od samega začetka.

Takoj po izidu 4. dela so se začele priprave 5. dela slovarja. Spet so na pomoč priskočili študentje klasične filologije. Pri prepisovanju gradiva za 5. del slovarja so sodelovali: Neža Vilhelm, Janja Žmavc, Tinka Selič, Martina Hoyer, Darja Mlakar, Aleš Maver, Pavel Češarek, Sonja Ljubetič, Maja Gril, Marija Helena Kališnik, Ana Premk, Nina Vuk, Mitja Sadek, Simona Sašek, Tina Bernik, Julijana Visočnik, Petra Planinc, Eva Stojan, Tomaž Kremžar, Miran Sajovic, Marjeta Stres, Matevž Zupančič, Neža Pirc in Kristina Tomc. Strokovni pregled prepisanega gradiva so opravili: Matjaž Babič, Pavel Češarek, David Movrin, Aleš Maver, Milan Žlof (lektor slovenskega jezika, jezikovni svetovalec in urednik) in Matej Hriberšek (strokovni pregled, korektura, redakcija, dopolnitev manjkajočih in nepopolnih gesel, računalniška obdelava, uredništvo). Slovar je izšel l. 2005, z njegovim izidom pa sovpada tudi žalosten dogodek, saj je tik pred izidom po daljši bolezni preminil Dušan Drolc, pobudnik in glavno gibalno projekta oživljenega Wiesthalerjevega slovarja.

Že pred izidom 5. dela slovarja so se začele priprave na izid zadnjega, 6. dela; celotno gradivo zanj je bilo prepisano še pred izidom 5. dela. Tudi tokrat so na pomoč priskočili študentje klasične filologije, pa tudi nekateri učitelji. Pri prepisovanju gradiva za 6. del slovarja, ki je bil zaradi časovne stiske sodelavcev in zaradi zahtevnosti gradiva tudi najzahtevnejši, je sodelovalo rekordno število prepisovalcev; vseh je bilo kar 36: Živa Borak, Tina Černe, Monika Deželak, Maja Gril, Marija Helena Kališnik, Martina Hoyer, Sonja Krečič, Tomaž Kremžar, Toni Kürbus, Uroš Martinčič, Aleš Maver, David Movrin, Martin Oblak, Olga Osredkar, Pavel Češarek, Neža Pirc, Blaž Ploj, Ana Premk, Zala Rott, Mitja Sadek, Neža Sagadin, Miran Sajovic, Klavdija Sedar, Tina Silič, Marjeta Stres, Mateja Švajncer, Maruša Tadenc, Kristina Tomc, Katja Trtnik, Mateja Urbanija, Neža Vilhelm, Julijana Visočnik, Nina Vuk, Matevž Zupančič, Kristina Žgur in Maja Žumer. Pregled in redakcija gradiva sta bila pri zadnjem delu nekoliko zahtevnejša. Pregled in redakcijo latinskega besedila (preverjanje gesel in citatov) so opravili David Movrin, Pavel Češarek, Nina Vuk, Kristina Tomc, Kozma Ahačič, Aleš Maver in Matej Hriberšek; pregled celotnega besedila, strokovni pregled, korekturo, lekturo in redakcijo sta opravila Matej Hriberšek in Milan Žlof, računalniška obdelava gradiva pa je bila delo glavnega urednika. Slovar je bil sredi aprila 2007 pripravljen za tisk, izšel pa je junija 2007. Z izidom 6. dela dobiva projekt velikega latinsko-sloven-

skega slovarja po 113 letih svoj epilog. Vsi sodelujoči ga zaključujemo z upanjem, da prva izdaja slovarja ne bo tudi njegova zadnja, ampak da ga bo mogoče še nadgraditi in izboljšati, če ne v knjižni, pa vsaj v elektronski obliki.

Uredniška pojasnila o delu na Wiesthalerjevem slovarju

Začetki priprav na projekt obnovljenega Wiesthalerjevega slovarja segajo v leto 1990, ko je prof. dr. Kajetan Gantar v dopisu, poslanem založbi Kres (ta ga je posredovala tudi Ministrstvu RS za kulturo), podal nekaj izhodišč za pripravo Wiesthalerjevega slovarja. Orisal je njegov pomen, podal pa je konkretne predloge za delo: slovar naj ne bo anastatično ponatisnjen, čeprav bi bila to najhitrejša in najcenejša pot do objave, ker bi to zmanjšalo njegovo uporabnost; pregleda naj ga skupina mladih filologov in posodobi zlasti slovensko frazeologijo, pri tem pa naj se ohranijo nekateri arhaizmi ali neologizmi; zaradi zastarelosti naj se v celoti izpusti »Uvod o latinskem jeziku«, ki ga je napisal Josip Tomišek; seznam latinskih pisateljev naj se po možnosti dopolni s kronološkimi podatki o njih; dopolni in poenoti naj se seznam slovničnih in jezikovnih kratic in izrazov; pisanje antičnih imen naj se uskladi s Pravili Slovenskega pravopisa 1990; etimologije naj ostanejo, vendar naj se popravijo in uskladijo z izsledki sodobne etimološke znanosti. Prve tri sodelavke pri slovarju so bile absolventke Oddelka za klasično filologijo, Bronislava Aubelj, Ksenija Geister in Renata Hrovatič, ki so skupaj z mentorjema, prof. dr. Kajetanom Gantarjem in prof. dr. Eriko Mihevc Gabrovec, pripravile teoretična izhodišča za nadaljnje delo; za pripravo gradiva so tudi prejele računalnik s pripadajočim tiskalnikom. Levji delež pri tem je nosila Bronislava Aubelj, ki je v dogovoru z mentorjema pripravila tudi nekatere predloge in pripombe za delo.

Drugi korak je bila ureditev razmerij na področju avtorskih pravic, katerih nosilec je bila slovenska katoliška cerkev. Gospod Dušan Drolc je za pomoč prosil tedanjega ljubljanskega nadškofa in metropolita dr. Alojzija Šuštarja (pismo z dne 13. aprila 1992): »Spoštovani gospod doktor Alojzij Šuštar, dovolite mi, da Vas po najinem pogovoru še pismeno zaprosim najprej za moralno podporo ob izdaji velikega latinsko-slovenskega slovarja. Kot že veste, želimo uporabiti visoko kvalitetno delo gospoda Frana Wiesthalerja: prvo knjigo, objavljeno v Ljubljani leta 1923, in ostalo, neobjavljeno dragoceno gradivo, shranjeno na SAZU, vse skupaj pa seveda le z Vašim dovoljenjem. Upamo tudi, da bomo delo lahko opravili brez odškodnine, vso Vašo in našo skrb za razvoj predolgo načrtno uspravane slovenske humanistične misli pa

delno sofinancira slovensko ministrstvo za kulturo. Skupina strokovnjakinj se že iskreno trudi posodobiti ves plod napora naših najboljših filologov prvih dvajsetih let tega stoletja. Med Slovenci nas je veliko, ki zelo pogrešamo obsežen latinsko-slovenski slovar, in prav bi bilo, če bi našo majhno sramoto spremenili v veliko izpolnjeno željo. Prosim Vas, pomagajte tudi Vi. Z odličnim spoštovanjem, Dušan Drolc.« Dober teden kasneje, 22. aprila 1992, je prišel odgovor dr. Šuštarja: »Spoštovani gospod direktor, z veseljem Vam dajem dovoljenje, da za izdajo velikega latinsko-slovenskega slovarja uporabite prvo knjigo Frana Wiesthalerja, za katero je tiskovne stroške pokrtil tedanji ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, kakor tudi za neobjavljeno gradivo, shranjeno na SAZU. Samo po sebi se razume, da Nadškofijski ordinariat ne zahteva nobene odškodnine. Po svojih najboljših močeh bom podpiral izdajo načrtovanega slovarja, ki bo za naše šolstvo in za našo kulturo izredno velikega pomena. Z najboljšimi željami in spoštljivimi pozdravi Alojzij Šuštar, nadškof.« Tako je začel nastajati 1. zvezek Wiesthalerjevega slovarja. Delo prvih treh sodelavk je bilo delno olajšano, saj so pregledovale gradivo, ki je bilo že natisnjeno in izdano v knjižni obliki, pa tudi Wiesthaler je pred tiskom že opravil temeljito korekturo. Njihov pristop in glavna načela pri delu opisuje prof. Gantar v *Predgovoru* k prvemu delu slovarja, kjer predstavi tudi glavno dilemo, s katero se je ekipa srečala: ali besedilo ohraniti v prvotni obliki ali ga posodobiti. Tukaj absolutno pritrjujem odločitvi za posodobitev besedila, saj bi bil slovar v prvotni obliki povsem nepraktičen.

Zaradi uveljavljanja novih pravil je bilo treba veliko usklajevanja in korigiranja; preden je 1. del slovarja šel v tisk, je bilo opravljenih sedem korektur. Tiskovna konferenca ob izidu 1. dela slovarja je bila 1. marca 1994 ob 11. uri v veliki dvorani na SAZU. V časopisju je bilo objavljenih tudi nekaj recenzij slovarja (Tomaž Koblar v »Tribuni« (8. marec 1994, str. 11); Mojca Sekulič v »Slovincu« (4. marca 1994, str. 7), Bernard Nežmah v »Mladini«; prof. Jože Kastelic v »Delu« (7. aprila 1994); Igor Bratož v »Delu« (2. marca 1994)). Akad. prof. dr. Kajetan Gantar je v »Predgovoru« zelo optimistično napovedal, da bo slovar v celoti izšel pred letom 2000 (po načrtu založbe do l. 1998), torej vsako leto po en zvezek. To bi bilo ob ustrežnejši podpori pristojnih institucij in pod pogojem, da bi se delo nadaljevalo v takšnem tempu, kot je bilo začeto, tudi mogoče. Vendar pa še zdaleč ni šlo vse po načrtih. Največja ovira za hitrejše napredovanje dela je bila birokracija; z birokratskim aparatom Ministrstva RS za kulturo se je založba (zlasti g. Dušan Drolc) spopadala vse od priprave 1. dela slovarja naprej.

Že pri pripravi 1. dela se je zataknilo, saj je po pogovoru na ministrstvu (ta je bil 23. 10. 1992) to izrazilo »skrb glede izdaje«, predvsem

zaradi razlike v izračunu pol na ministrstvu in pri okvirnem »sondažnem« izračunu na založbi. Ministrstvo je zahtevalo (dopis ministrstva z dne 3. 12. 1992), specificirano poročilo o pripravi 1. dela, specificiran obračun stroškov priprave glede na obseg in vrsto opravljenih del ter kopije avtorskih pogodb in dokumentacijo o izplačilih (urejena po vrsti in kronološko). Zahtevani so bili tudi predlogi za nadaljnje sodelovanje glede na kriterije in pogoje ministrstva ter načrt celotne priprave in izdaj slovarja po letih. Glede na predgovor je ministrstvo vzelo za osnovo 3000 strani. Ministrski aparat očitno – kot je razvidno iz dopisa gospoda Drolca z dne 15. 3. 1994 – ni razumel, da ne gre za ponatis starega slovarja, ampak za povsem novo obdelavo in predelavo. In težave so se pokazale že ob izidu 1. dela. Ministrovi svetovalci so založbi očitali zamudo pri izdaji in nekorektnost glede namenske porabe sredstev; kaznovalni ukrep je bil neplačilo polovice subvencije za natis 1. dela in neodobritev sredstev za natis 2. dela (dopisa direktorice Seline Ambrož ministru Sergiju Pelhanu z dne 26. 7. 1994 in 30. 8. 1994). Kljub težavam je l. 1995 izšel še 2. del slovarja. Po izidu so tri sodelavke, ki so v tem času končale študij in se zaposlile, opustile delo pri projektu. Nadaljevanje projekta je bilo negotovo. Lažji del je bil opravljen, saj je gradivo, ki ga zajemata prva dva dela, že bilo natisnjeno in ga je Wiesthaler pred tiskom korigiral. Preostali slovar (črke F–Z) je bil ohranjen le v rokopisu, ki je bil pregledan samo enkrat, ko je Wiesthaler popravljaj in dopolnjeval nepopolna gesla svojih sodelavcev. Za prepisovanje gradiva je poskrbela založba sama; delo je prevzel Marjan Cimerman. V tem obdobju se je nadaljevalo prizadevanje za pridobitev finančnih sredstev za nadaljevanje projekta.

Pri tretjem delu so se finančne razmere še poslabšale. Februarja 1996 je prišel na založbo naslednji dopis Ministrstva RS za znanost in tehnologijo (Oddelek za informacijsko infrastrukturo; dopis z dne 29. 2. 1996): »Obveščamo vas, da je minister 26. 2. 1996 sprejel sklep, da bo v letu 1996 Ministrstvo za znanost in tehnologijo sofinanciralo tisk monografije Fran Wiesthaler: Veliki latinsko-slovenski slovar v višini 390.000,00 SIT po dinamiki iz priložene pogodbe. /.../ Sklep je bil sprejet na osnovi ekspertne ocene o kakovosti predložene vloge v primerjavi z drugimi vlogami in glede na okvir proračunskih sredstev za domači znanstveni tisk.« (Podpisana sta mag. Renata Zdravec-Pešec, višja svetovalka, in vodja oddelka mag. Tomaž Seljak, svetovalec Vlade RS.) Kljub absurdno majhni vsoti denarja za pripravo ni bilo od nikoder (dopis Založbe Kres Ministrstvu RS za kulturo z dne 5. 12. 1996). »Vedno se zatika pri izplačevanju odobrene subvencije za pripravo Latinsko-slovenskega slovarja III. Točno je, da nismo predložili celotnega odtisa do črke K, tiskarna je pred stečajem in za to usposo-

bljeni zaposleni na čakanju! Tiskarniških računalnikov pač ne moremo pripeljati na Ministrstvo za kulturo. Vaša pripomba, da se »celotno besedilo za tretji zvezek do črke K / brez L / vnešeno in prvič grobo očiščeno v računalnik LP »ne ujema z besedilom računa Tiskarne LP št. 1271, v katerem je obračunana »računalniška obdelava postavljenega besedila slovarja od črke F do vključno H« je samo drugačna formulacija za isto storitev! Vaša trditev, da se večji del dokazil o honorarjih nanaša na prejšnji, to je II. del slovarja, ne drži. 1. II. del slovarja je izšel veliko pred pogodbami in izplačili za 3. del slovarja. 2. Naši sodelavci prejemajo pogodbe in honorarje za delo na celotnem projektu in ne za posamezne dele. Torej ne vedo, v katerem delu celote bo natisnjeno njihovo vneseno, očiščeno, lektorirano in korigirano besedilo. /.../« Brez komentarja lahko ostane dopis, naslovljen na tedanjega ministra Školjča z dne 17. 12. 1999: »Spoštovani, potrjujemo prejem obvestila, da ministrstvo za kulturo ne bo sofinanciralo priprave za izdajo Wiesthalerjevega Latinsko-slovenskega slovarja III. Radi pa bi Vas spomnili na to, da delo, za subvencijo katerega smo zaprosili, ni kakšna »Kuharica sestre Francke« ali priročnik »Naredi si sam«, temveč delo, ki ponovno zahteva leta priprav, raziskav, predelav, priredb, pregledov in končno enormnih stroškov založbe Kres, ki ni ravno Bertelsmann, čeprav ima prav toliko poguma – ali še več! Naj odnehamo sredi dela? Pri črki M? Spet nekaj, kar bo v Sloveniji ostalo na pol poti! Odkrito povedano – brez vaše pomoči se bo zgodilo prav to!«

S pripravo gradiva za 3. del slovarja sovpada nastop nove ekipe; da sem prevzel vlogo njenega vodje ter mesto glavnega in odgovornega urednika, je bilo zgolj naključje. Delo sem prevzel samo pod enim pogojem: da je moje delo omejeno izrecno na strokovni del, medtem ko ostane vsa druga logistika (pridobitev subvencije, finance, tisk, prodaja) stvar založbe. Takšna delitev nalog je ostala v veljavi vse do konca projekta. Prva težava je bila sestava novih pravil, ki jih je bilo treba izluščiti iz prvih dveh natisnjenih knjig; hkrati je bilo treba dodatno poenotiti slovnično terminologijo ter dopolniti sistem kratic in okrajšav. Kratice avtorjev so ostale nespremenjene; dopolnili smo slovnične okrajšave. Nekatero kratice smo priredili in uskladili s skupnim sistemom, okrajšave jezikov pa smo precej razširili. Dogovoriti se je bilo treba tudi, kako popravljati precej arhaično slovensko besedišče in kako korigirati latinsko besedilo. Za pomoč sem poprosil svoje sodelavce na Oddelku za klasično filologijo: Matjaža Babiča, Martina Benedika, Bredo Čop in Pavla Češarka. S skupnimi močmi smo v dobrega pol leta uspeli besedilo pripraviti za postavitev. Besedilo smo računalniško obdelali Aleksander Ambrož, Kozma Ahačič, David Movrin, Pavel Češarek in Matej Hriberšek. S 3. delom se je projektu kot jezikovni svetovalec,

korektor in redaktor pridružil tudi Milan Žlof. Ko je bil 3. del končan, smo se znašli pred precej neprijetno dilemo: kako naprej. Da bi se prepisovanja lotil sam ali da bi gradivo prepisovali mi, ki smo skrbeli za strokovni pregled, ni bilo mogoče misliti, kajti bili smo preobremenjeni s študijem, delom in zasebnimi obveznostmi. Utrnila se mi je ideja, da bi k sodelovanju povabil študente klasične filologije, zlasti latiniste. Kljub pomislekom nekaterih kolegov sem sklenil, da velja poskusiti. Na moje veliko prijetno presenečenje se je za prepisovanje prijavilo kar 26 študentov, ki so po navodilih, posebej pripravljenih za prepisovanje, vestno prepisali gradivo za 4. del slovarja. Še pred razdelitvijo gradiva študentom smo preostalo rokopisno gradivo (črke L–Z) razdelili na tri približno enake dele; s tem je bila zagotovljena približno enaka količina gradiva za vse tri še predvidene knjige, ki je zagotavljala tudi približno enak obseg vseh treh knjig.

Prva ekipa je imela z računalniško obdelavo veliko težav; o tem priča tudi gradivo iz dokumentacije slovarja, ki ga hrani založba. Največ težav je bilo s posebnimi znaki pri grščini (takrat niti originalne grške pisave niso imele vseh posebnih znakov, ki jih je bilo mogoče najti v izvirnem besedilu, zato je bila dodana tudi tabela posebnih znakov). Izdelana so bila navodila za konverzijo in kodne tabele s kodami makrov, ki so določali posebne znake in obliko besedila. Ta sistem je bil uporabljen v prvih treh knjigah. Ko so študentje vrnili prepise 4. dela, je sledila najprej posodobljena računalniška obdelava celotnega gradiva; v zadnjih treh delih je bila to urednikova naloga. S tem je bil zagotovljen enoten sistem za vse tri knjige. Veliko truda je bilo vložnega tudi v postavitve sistema za delo na osebni računalnikih, kar je glede na prejšnje delo na računalnikih Macintosh in glede na sodobnejšo programsko opremo pomenilo precejšnjo poenostavitev dela. Založba mi je kot uredniku v celoti prepustila pripravo modela in samo oblikovanje, ki sem ga prilagodil delu v programskem okolju Windows in urejevalniku Word. Novost je bil način oblikovanja besedila, ki je bilo pripravljeno tako, da ga je bilo mogoče brez težav konvertirati za obdelavo na računalnikih Macintosh, in sicer v kar 16 različnih barvah in oblikah, kar je omogočalo lažje pregledovanje in večjo nazornost besedila; tudi urejevalec, Leon Beton, d. i. a. (Beton & Vrbinc Co., podjetje za storitve in posredovanje, Ljubljana), je končno postavitvev in elektronski prelom prilagodil in uskladi z novim načinom urejanja. Pri pripravi 4. dela, ki je izšel l. 2002, je bila večina nedoslednosti odpravljena, pravila so bila postavljena, sezname kratic dopolnjeni in popravljeni, pa tudi delo je bilo že povsem utečeno. Pristop k obravnavi gradiva je bil takšen, kot smo si želeli. Vse do konca nam je vedno manjkalo samo eno: več časa.

Tudi pri pripravi 5. dela so na pomoč priskočili študentje; delo je potekalo enako kot pri pripravi 4. dela. Posebnosti ni bilo. Na žalost pa je izid 5. dela (izšel je l. 2005) sovpadel s tragičnim dogodkom, saj je malo pred izidom preminil glavni pobudnik projekta, g. Dušan Drolc.

Takoj po izidu 5. dela se je začela priprava zadnjega, 6. dela; gradivo zanj je bilo prepisano še pred izidom 5. dela, znova pa so na pomoč pri prepisovanju priskočili študentje. Kljub temu da je bil izid 6. dela predviden za l. 2006, se je delo zaradi bolezni in delovnih obveznosti sodelujočih precej zavleklo. Ta del je bil najzahtevnejši od vseh, saj je bilo ohranjeno gradivo pogosto zelo slabo obdelano, pomanjkljivo ali nečitljivo, kar se je dostikrat poznalo pri kakovosti prepisa, znatno pa je oteževalo tudi pregledovanje in dopolnjevanje gradiva. Kljub številnim zapletom in prestavitvam datuma izdaje nam je uspelo slovar pripraviti za tisk še pred poletjem. Za zadnji zvezek slovarja velja omeniti, da ima manj dopolnil kot prejšnji zvezki, preprosto zato, ker bi bilo ob preobsežnih dopolnilih pričakovati, da bo obseg slovarja preveč narasel, upoštevati pa je bilo treba tudi spremne razprave na koncu slovarja.

Celotno rokopisno gradivo slovarja je ohranjeno na lističih, ki so še vedno shranjeni v istem zaboju, v katerem je prof. Franc Jerè l. 1941 slovarsko gradivo rešil pred uničenjem. Razdeljeni so po črkah in zvezani v pakete. Popisani so z različnimi pisavami (odvisno od tega, kateri avtor je obdeloval posamezno črko), na večini pa najdemo tudi Wiesthalerjeva dopolnila iz obdobja, ko je delal redakcijo slovarja. Pogosto so ob robu dodatki, ki manjkajo v besedilu, dostikrat pa avtor uporabnika oz. prepisovalca s pripisom »*sieh hinten*« usmeri še na zadnjo stran besedila, kjer so prav tako dopisani bodisi dodatki bodisi manjkajoča gesla. Ti dodatki dokazujejo, da je rokopisno besedilo gotovo doživelo vsaj prvo redakcijo. Po prvotni oceni založbe naj bi rokopis obsegal 22.484 lističev, popisanih na eni strani, in 4281 lističev, popisanih na obeh straneh, skupaj torej 26.765 lističev oz. 76 % celotnega slovarja. Na vsakem lističu naj bi bilo povprečno 1860 znakov, kar skupaj znaša 49.782.900 znakov oz. 1659 avtorskih pol. Glede na ta okvirni izračun je prvotni načrt predvideval 264 tiskovnih pol ali 4224 strani. Takšen izračun je zelo pavšalen, kajti lističi so zelo raznoliko popisani. Končno število je še precej večje, ker pri mnogih številkah najdemo več lističev, označenih od *a* pa celo do *f*. Ohranjeno rokopisno slovarsko gradivo, ki bo po izidu slovarja še vedno imelo pomembno dokumentarno vrednost in bo aktualno za raziskovalce slovenskega jezika, namerava Založba Kres predati SAZU, ki je hranila slovarsko gradivo pred začetkom projekta.

Med izhajanjem posameznih delov slovarja mi je bilo večkrat

zastavljeno vprašanje, koliko izvirnega Wiesthalerja je ohranjenega v zadnjih treh zvezkih. Naj to pokaže naslednja statistika:

- ko so študentje oddali prepis 4. dela, je ta obsegal 857 strani A 4 (2.488.476 znakov), po ureditvi in dodanem gradivu pa 1078 strani (3.136.004 znakov)

- 5. del je del po prepisu obsegal 952 strani (2.760.022 znakov), po ureditvi in dodatkih 1052 strani (3.257.303 znakov)

- 6. del je po prepisu obsegal 876 strani (2.649.144 znakov), po ureditvi in dodatkih pa 1021 strani (3.230.775 znakov).

- skupno: po prepisu 2685 strani (7.897.642 znakov), po ureditvi in dodatkih 3151 strani A4 (9.624.082 znakov). Dodanih je bilo torej 466 strani oz. 1.726.440 znakov. Dodano gradivo vključuje nova gesla in podgesla, obdelane etimologije, dodane primere, razširjeno slovensko besedišče, variacije prevodov latinskih citatov. Zaradi časovne stiske se novo gradivo ob sprotnem dodajanju ni posebej shranjevalo, tako da ni mogoče potegniti ločnice med prvotnim in dodanim gradivom. Vsekakor pa ga je toliko, da si je zaradi količine dopolnil mogoče lastiti vsaj soavtorstvo.

Natančno število gesel ni znano; opravljeno je bilo ročno in strojno štetje. Ker se štetji razlikujeta, je vzeta srednja vrednost; tudi število znakov je približno (2 stolpca, 54 vrstic v stolpcu, 100 znakov na dve vrstici). Končni rezultat je cca. 49.000 gesel na 4087 straneh (skupno caa. 21.700.000 znakov).

Že ob pregledu 3. in 4. dela se je izkazalo, da je slovar nastal ob tesni naslonitvi na Georgesov *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*; ta je bil primarni vir za črpanje in prirejanje slovarskega gradiva. Wiesthaler se je pri obdelavi svojih gesel dokazljivo naslanjal tudi na Lewis-Shortov *Latin Dictionary*. Ta dva, še danes standardna priročnika, sta bila glavni vir in osnova za slovarsko gradivo. Uporabljeni so bili še nekateri drugi slovarji in enciklopedije. Da bi bil slovar izvirno delo, na to sploh ni bilo mogoče misliti, kajti v času, ko je slovar nastajal, so bili slovenski šolniki preobremenjeni, prezasedeni in finančno nezmožni izpeljati takšen projekt, za katerega oblasti niso kazale interesa. Slovar je nastal kot priredba in predelava. To je bila edina možnost, da bi Slovenci dobili slovar v doglednem času.

Upoštevana načela pri obdelavi slovarskega gradiva

1. Gesla so razdeljena po abecednem vrstnem redu, pomeni in podpomeni pa po ustreznem hierarhičnem zaporedju. Pri tem sta ohranjena delitev in označevanje, kot ju je uredil Wiesthaler, le me-

stoma sta bila zaradi natančnejšega strukturiranja pomenov nekoliko spremenjena. Omeniti velja, da je tako pri Georgesu kot tudi pri Wiesthalerju glede strukturiranja pomenov še vedno precej nedorečenega, kar bi bilo dobro v prihodnje natančneje urediti. Vsako geslo je dopolnjeno s slovničnimi oblikami in oznakami, v oklepaju pa tudi z geselsko inačico, če jo geslo ima. Če gre za sestavljenko ali zloženko pa so v oklepaju navedeni tudi njeni sestavni deli, npr. **sub-siliō** (**sus-siliō**) -īre -siliū (-) (*sub in salire*); **sub-signō** -āre -āvī -ātum (*sub in signāre*); **subsīgnatiō** -ōnis, *f*(*subsīgnāre*) ...

2. Slovnične oznake so urejene po vzoru originala. Seznam aktualnih kratic, ki je bil pri pripravi 3. dela dopolnjen, razširjen in poenoten, je dodan na začetku vsakega zvezka. Nekaterih sicer zelo pogostih kratic ne najdemo v prvih dveh zvezkih, zato se tudi v zvezkih 3–6 zaradi enotne oblike ne uporablja kratica, ampak je slovnična determinanta izpisana s celo besedo, npr. *sinekd.* = *sinekdoha*, *enalag.* = *enalaga*. Pri drugih slovničnih določilnicah se uporablja ustaljena slovnična terminologija (finalni stavek, koncesivni stavek, kondicionalni stavek itd.).

3. Pri grških izposojenkah ali tujkah je grška beseda zapisana v oklepaju za geslom (npr. **syllabus** -ī, *m* (*tuj.* σύλλαβος). Za potrebe slovarja je bil izdelan poseben grški font, ki se je sproti nadgrajeval in dopolnjeval, še zlasti potem, ko smo se odločili za vključitev etimologij.

4. Podgesla in slovnične oblike podgesel so obdelani tako kot v originalu; posebnosti ni.

5. Kratice avtorjev in del, katerih besedišče je vključeno v slovar, so zbrane na začetku vsakega zvezka slovarja in so povzete po originalu. Kronološko je vključeno besedišče od najstarejših zapisov v latinskem jeziku (*fibula Praenestina*) do poznoantičnih poganskih in krščanskih piscev, katerih besedišče je bilo vključeno naknadno. Izbor avtorjev, ki jih je Wiesthaler izbral, je sicer zelo velik, ni pa popoln; izbor je bil verjetno narejen glede na to, kaj je bilo pričakovati, da bo prišlo v poštev za uporabo. Pri ekscerpiranju besedišča cerkvenih piscev ni bil dosleden, saj je vključeno le besedišče nekaterih najpomembnejših krščanskih avtorjev, kar je posledica pomanjkanja časa, pa tudi same zasnove dela, saj ti avtorji že v izhodišču niso bili predvideni za vključitev v slovar. Geodeti oz. zemljemerski avtorji, nekateri poklasični avtorji in slovničarji ali avtorji, katerih citat se navaja pri kakem drugem piscu, so že v originalu izpisani s celo besedo, zato je ta način zapisovanja ostal nespremenjen. Edina nedoslednost, ki jo velja v prihodnje še odpraviti in jo najdemo že pri

Wiesthalerju, je nedosledno zapisovanje avtorjev, katerih avtorstvo je včasih sporno, npr. Ps.-Q. (*Decl.*), Ps.-V. (*Ciris*) idr.

6. Seznam kratic za jezike, ki bi ga bilo mogoče še nekoliko prečistiti, je od prve skupine sodelavk prevzet v nespremenjeni, a nekoliko razširjeni obliki. Razširitev seznama okrajšav za jezike pri pripravi 3. in 4. zvezka je tudi posledica dejstva, da so v 4. (deloma v 3. delu) ohranjene in obdelane tudi etimologije, ki so namenjene zahtevnejšim uporabnikom v opozorilo in usmeritev. Natančnejša obdelava etimologij bi terjala veliko truda in energije, sploh pa bi zahtevala veliko študija in seznanjanja z modernimi spoznanji etimološke stroke ter primerjalnega in splošnega jezikoslovja nasploh. Zaradi časovnih in finančnih omejitev so etimologije obdelane na osnovi sodobnejših spoznanj v poljudnejši obliki; pri tem so izločene etimologije, ki so bile ovržene. Večinoma so omejene na primere, vzete iz grščine, italških in germanskih jezikov, slovenščine, litovščine in še nekaterih drugih jezikov. Preverjene so tudi po modernih etimoloških priročnikih za latinski in slovenski jezik (Walde-Hoffmann, Bezljaj, Snoj) in kopici sekundarne literature.

7. Posegi v slovensko besedišče so izrazitejši pri glagolih in pridevniki, ker se v njih močneje začuti arhaičnost ali zastarelost pomena. Manj posegov je pri samostalnikih, kjer sva z jezikovnim svetovalcem izraze v precejšnji meri ohranila; izbira je bila prepuščena osebni presoji ob naslonitvi na SSKJ, na Besedišče slovenskega jezika in Pleteršnikov slovensko-nemški slovar. Pri izbiri je bilo treba gledati najprej uporabnost besedišča in njegovo približanje današnjemu uporabniku; slovensko besedišče originalnega gradiva in prepisi bodo na voljo raziskovalcem slovenskega jezika. Brez popravkov in posodobitve slovenskega besedišča bi bilo slovar nemogoče uporabljati brez intenzivnega listanja po Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju, mestoma tudi po Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju. Wiesthalerjevo besedišče je na ravni obdobja, v katerem je slovar nastal (druga polovica 19. stoletja); tudi pri njem samem je skozi obravnavo gradiva moč opaziti jezikovni razvoj. V geslih, ki jih je obravnaval najprej, imamo pred seboj (če podam splošno oceno) besedišče Pleteršnikovega slovarja. Bolj ko se je delo bližalo koncu, bolj se je kvalitativno izboljševalo in prilagajalo novejšim jezikovnim merilom in pravilom. Kar precej besed pa je povzel tudi iz slovenskih narečij, zlasti štajerskega.

8. Pogosto vprašanje, namenjeno meni kot uredniku, je bilo, ali bodo v slovarju ohranjene tudi »kočljivejše« besede, npr. izrazi za spolne organe ipd. Starejši slovarji so se takšnim besedam elegantno izognili bodisi z uporabo evfemizmov bodisi z opisom (npr. *mem-*

brum virile ipd.). Moje načelo pri delu je bilo, da je treba reči bobu bob. To velja za vsa gesla.

9. Od 4. dela naprej je slovensko besedišče dopolnjeno, pregledano, popravljeno in posodobljeno. Z lektorjem in jezikovnim svetovalcem Milanom Žlofom sva ga temeljito dopolnila s sinonimi, katerih število se je iz zvezka v zvezek povečevalo. Slovar sugerira, ne predpisuje. Navedeni pomeni niso dokončne rešitve; podani so kot pomagalo uporabniku in kot namigi potencialnemu prevajalcu; če že ne bodo ponudili točno želenega pomena, bodo vsaj uporabnika usmerili k njemu ali pa mu bodo na osnovi principov, po katerih je bilo neko geslo slovenjeno, pomagali k oblikovanju boljše poslovenjene oblike. Število dopolnjenih pomenskih variant in sinonimov gre v tisoče. Za večjo nazornost in preverjanje slovenskih pomenov so z latinskimi citati dopolnjena številna mesta, kjer je bila prej samo kratica avtorja; to je pomembna in dobrodošla dopolnitev zlasti pri manjših geslih; tudi število teh dopolnitev gre v tisoče. Slovar bo s tem še bolj izpolnjeval svoj namen – uporabnost s ponujenimi rešitvami –, kar pa nikakor ne bo zmanjšalo njegove znanstvenostrokovne vrednosti. V želji, da bi uporabniku ponudili čim več izbire pomenov, čim več pomoči in relevantnih podatkov, s katerimi bo lahko razpolagal in operiral, smo se odrekli siceršnji slovaropisni elementarnosti in lapidarnosti. Verjamem, da bo ponujeno gradivo zadovoljilo tudi najzahtevnejšega bralca. Nekaj primerov:

a) samostalniki: **sinus** -ūs, *f pesn.* poglobitev, vdolbina, kotanja, globel, razpoka, prepad, udrтина, udor, udorina, podor, ponor, starejše zaglobje zemlje, razse(d)lina **2. a)** vzboklina pri obleki, guba, zgiba, zagiba, pregib, nabòr, nabórek, gubovje, gubosklad, *poseb.* guba (vzboklina, nabor, zgiba, pregib, nabòr) rimske toge / **stridor** -ōris, *m* vsak nečist, brneč glas = cvrčanje, brnenje, piskanje, sičanje, sikanje, žvižganje, bučanje, šum, šumenje, šumljanje, vršanje, vršenje, drskljanje, prasketanje, pokanje, pokljanje, brenčanje, škripanje, rožljanje, hrup, hrupenje, hrušč, hrum, hrumenje, delanje (zganjanje) hrupa (trušča), kričanje, vriskanje, vpitje, vreščanje, šumotanje, hreščanje, ropot, ropotanje, grmenje, grmot, grmotanje, žvenket, žvenketanje, žvenkljanje, žuborenje, žubor ipd. / **tinnitus** -ūs, *m* žvènk, žvenkèt, žvenkljánje, žvenketánje, cingljánje, zvonjênje, zvončkljánje, zvenênje, zvenčánje, cvènk, cvenkèt, brènk, brènkánje, brenkljánje, cingljánje ipd. / **tornus** -ī, *m* strugarsko dleto, dletce, rezilo, dolbilo, dolbnják, óblič, skóbelj, skóbljič, stružílo, strugálo, starejše stružnik, stružec itd.

b) pridevniki: **nē-quam**, *adj. indecl. 1.* (o stvarih) neraben, neuporaben, malovreden, nekoristen, hiben, pomanjkljiv, nepopoln,

grd, napačen, nespodoben, zanič, ničvreden **2.** (o osebah, zlasti sužnjih, in njihovem značaju) ničev, zanič, malovreden, ničvreden, nevreden, malopriden, lahkomiseln, zanikrn, nemaren, podel, zaničevanja vreden, pokvarjen, malopriden, barabinski, sleparski, lopovski, nemoralen, zavržen(ec), pridanič, navihan(ec), nepridiprav / **sub-tilis (sup-tilis)**, *adv. sub-tiliter (sup-tiliter)* klas. le *metaf. a*) (o čutilih, *poseb.* o čutu in okusu) tenek, tankočuten, pretanjen, izostren, imajoč izostren (pretanjen, prefinjen) okus; *pren.* (v esteskem pomenu) tenek (tanek), tenočuten (tankočuten), pretanjen, prefinjen, rafiniran, subtilen, izbran, izboren, odličen, izvrsten, nežočuten, rahločuten, nežen, občutljiv, obziren, prefinjeno razlagajoč, okusen / **studiōsus** **3 1.** prizadeven, maren, marljiv, delaven, skrben; **2.** marljivo se ukvarjajoč s čim, skrbno (marljivo) se podajajoč kam, na kaj, v kaj, misleč na kaj, skrbno (marljivo) oprijemajoč se česa, resno trudeč se za kaj, prizadevajoč si za kaj, poganjajoč se za čim, marljivo lotevajoč se česa, marljivo poprijemajoč za kaj, stremeč za čim, hrepeneč po čem, želeč (hoteč) kaj, poskušajoč kaj (doseči), težeč k čemu, za čim, vnet za kaj, rad kaj, dehteč, hlepeč po čem, ljubitelj česa itd.

c) glagoli: **sub-vertō (sub-vortō)** -ere -verti (-vortī) -versum (-vorsum) **1.** zvrniti (zvracati), prevrniti (prevračati), prekucniti (prekucevati), prevaliti (prevaljati, prevaljevati); **2. metaf.** ovreči, preklicati (preklicevati), razkrepiti (razkrepljati), podreti (podirati), razdreti (razdirati), razveljaviti (razveljavljati), sprevreči, sprevrniti (sprevracati), pogubiti (pogubljati), pokončati (pokončevati, pokončavati), uničiti (uničevati), izničiti (izničevati), zatreti (zatirati), spodkopati (spodkopavati), spodnesti (spodnašati), izpodnesti (izpodnašati), izpriditi (izprijati), (po)pačiti, vzeti (jemati) čemu moč (veljavo), anulirati ipd. / **singultiō** -ire **1. a**) ihteti, hlip(t)ati **b**) kolcati se komu, hlipeti se komu **2. metaf. a**) kokati, kvokati, klokat, klokatati, kokodakati, kokodajs(k)ati, kropati (o kokoši) **b**) tresti se, drgetati, drhteti od poželenja, naslade / **talipedō** -āre hoditi po členkih (gležnjih), opotekati se, majati se, omahovati, kolovratiti, kolobariti, opletati, vrtoglaviti, torkljati, šestoviliti / **strideō** -ēre nečist, brneč glas od sebe dajati = cvrčati, brneti, piskati, sičati, sikati, žvižgati, bučati, šumeti, šumljati, vršeti, drskljati, prasketati, pokati, pokljati, brenčati, škripati, rožljati, hrupeti, hrumeti, delati hrup (trušč), kričati, vriskati, vreščati, šumotati, hreščati, ropotati, grmeti, grmotati, zvenketati, žboretati ipd. itd.

10. Mestoma bodo uporabniki nedvomno zaznali pridih preteklosti, ki je zaznaven v ohranjanju starejšega slovenskega besedišča, v nekaterih arhaičnih formulacijah in morda kdaj nekoliko arhaično zvenceh prevodih, v uporabi predpreteklika in – pod vplivom nem-

ščine – postavljanju povedka na konec. Naj velja ohranitev te stare patine za uredniški poklon avtorju in mojemu predhodniku Wieshtalerju; prepričan sem, da tudi to prispeva k žlahtnosti besedišča in povečuje vrednost slovarja. Pri definiranju slovenskega besedišča sem se namenoma izognil oznaki »zastarel« pri besedah, ki jih kot takšne definira SSKJ, ki jih najdemo le pri Pleteršniku ali pa v Besedišču slovenskega jezika (npr. granes = verz; rezervisti = prihranjenci; nadomestiti (nadomeščati) = namestovati; uljé = podkožno gnojenje, tur, tvor, absces; skópati bolnika = bolnika spraviti na noge; stidožalen = obscen itd.). Po mojem prepričanju je beseda živa, dokler se izpričuje; pridih starinskosti je ne bi smel ožigosati kot zastarelo, zato redno uporabljam oznako »starejši«. Starejše besede so navadno dodane na koncu sodobnejših sopomenk. Nekaj primerov: **syllabus** -ī, *m* kazalo, seznam, register, starejše (za)znamenik; **symphōnia** -ae, *f* soglasje, glasovna ubranost, harmonična ubranost zvokov, simfonija, akórd, starejše glasosklad(je); **symphōnia** -ae, *f* soglasje, glasovna ubranost, harmonična ubranost zvokov, ubrano razmerje zvokov, simfonija, akórd, konsonánca, starejše glasosklad(je); **syntēcticus** 3 jetičen, hirajoč, usihajoč, starejše sehnichen; **syringotomium** -iī, *n* fistuloreznik (starejše pijavkoreznik); **syrinx** -ingis, *f* 2. *pl.* **syringēs** -um, *f* (pod)zemeljske razpoke ali votline, starejše počenice; **tabula** -ae, *f* **b** (v državni upravi) (državne, javne) listine, dokumenti, akti, državni arhiv (starejše državna pismohrana); **tabulinum** -ī, *n* (tabula) 2. galerija slik, dvorana s slikami, starejše slikohram;

11. Starejše besedišče se pogosto ohranja tudi pri prevajanju latinskih citatov, npr. **sinus**² -ūs, *m* > *in ipso fit nodo sinus* V. kotanja-sta vdolbinica (zarezica) (za cepljenje s popki (popčanje)) / **Sisenna** 2. znani obrekljivec (hudojezičnik) v Rimu: H. / **speciēs** -ēi, *f* II., 2. B) začimbe, dišave, dodatki, primesi, starejše dišečine, mirodije, primeški / **Syēnē** -ēs, *f* Siēna, najjužnejše mesto v Zgornjem Egiptu; slovelo je po rdečem granitu (zrnjaku) / **Syri** -ōrum, *m* Od tod I. *adj.* 2. **Syrius** 3 sír(ij)ski: *pira* V., COL., *nardus* PR., *munus* PR. nardno olje, *ros* TIB. nardno mazilo (nardna dragomast) / **vāstēscō** -ere (*vastus*) pust posta(ja)ti, biti uničen, biti opustošen, starejše (pr)iti v strato idr.

12. V mnogih primerih je bilo treba gesla povsem na novo posloveniti; tu je bilo slovenjenje prepuščeno delno Wiesthalerjevim predlogom, delno lastni domiselnosti in domišljiji. Tako so nastale številne novoskovanke. Nekaj primerov: **Ūrios** -iī, *m* Ūrij = Vetrovnjak, dajalec ugodnega vetra / **ūni-mammae** -arum, *f* (*ūnus* in *mamma*) enoprsnice, enodojčnice, enosesčnice (o Amazonkah) / **Ūnomammia** -ae, *f* (*ūnus* in *mamma*) Unomámija = Enodojkarija, Enoprsarija, Enoprsavinje, Enozizostán, *šalj.* ime neke dežele (z namigom na Amazonke, ki

so imele le eno dojko (drugo so si odrezale)) / **Quodsemelarripidēs** -ae, *m* Karenkratzgrabivčič, Karenkratzgrabivčnik, Karenkratzgrabivšek, Karenkratzzemivšek / **Thē(n)saurochrysonicochrysidēs** -ae, *m* Te(n)zavronikohrizid = „Zlatzakladograb(ič)“, *šalj.* izmišljeno ime.

13. Posebno vprašanje in problem je bilo slovenjenje antičnih imen, ki mu je od 3. zvezka naprej posvečeno več pozornosti. Osnovno pomagalo je bila knjiga Bronislave Aubelj *Antična imena po slovensko* (knjiga je izšla l. 1999 pri založbi Modrijan) in po njej smo povzeli tudi pravila za slovenjenje. V njeni knjigi sicer ni vseh imen, si pa na osnovi njenih rešitev in primerjav lahko velikokrat pomagamo. V nekaterih primerih so odpovedala tudi splošna pravila za slovenjenje; v tem primeru je bila odločitev v rokah pregledovalca ali pa predmet posvetovanja. Ker se pri naglaševanju antičnih imen pogosto marsikdo znajde v zadregi, so jim – v skladu z uveljavljenimi pravili slovenjenja in naglaševanja – dodani naglasi; kljub temu bo potrebno vprašanje naglaševanja še temeljito obdelati, pojasniti številne nejasnosti in izjeme.

Pri slovenjenju latinskih imen so upoštevana pravila omenjenega priročnika Bronislave Aubelj in slovenskega pravopisa, upoštevane pa so tudi nekatere tradicionalno uveljavljene oblike. Upam, da bo slovar dodatno prispeval k ureditvi te problematike. Pri imenih, ki so v slovenščini že tradicionalno uveljavljena, so ohranjene uveljavljene oblike, npr. *Cicero* = Cicero (ali Cíceron), *Vergilius* = Vergilij (ne Vergil!), *Horatius* = Horacij (ne Horac!), *Ovidius* = Ovidij (ne Ovid!), *Propertius* = Propercij (ne Properc!) itd. Pri imenih, pri katerih bi se lahko uporabnik znašel v zadregi, ali naj uporabi klasično ali poklasično obliko, sta zapisani obe obliki (npr. *Tatius* = Tácij (Tátij)), razen pri imenih, ki jih že tradicionalno izgovarjamo poklasično, npr. *Caesar* = Cézar (ne Kájsar), *Cicero* = Cicero (ali Cíceron; ne Kíkero ali Kíkeron). To seveda ne pomeni, da tistemu, ki bi morda želel uporabiti te oblike, odrekamo to možnost. Pri slovenjenju grških imen je izhodiščna oblika grška oblika imena, ne njena latinska inačica; tudi tu so dostikrat upoštevane tradicionalno uveljavljene oblike.

Še več težav je bilo s pridevniki, izpeljanimi iz osebnih, krajevnih in prebivalstvenih imen. Zlasti težko je bilo pri izkrajevnoimenskih pridevniki. Pri teh – če je le mogoče – se pri poslovenjenju ohranja oblika, ki je blizu izvorni. Pri slovenjenju smo se opirali na pravopisna pravila, na študijo Viktorja Majdiča *Slovenski izkrajevnoimenski pridevniki*, SR 42/1994, št. 4, str. 545–570, na *Slovensko slovnico* in na »interni priročnik« z navodili, s katerim nas je oskrbel Kozma Ahačič. Pri imenih in pri pridevniki ohranjamo oblike, ki so v slovenščini že uveljavljene in udomačene; včasih navajamo tudi več variant. Po enotnem sistemu so slovenjeni tudi patronimi in metronimi; tu so

»poslovenjene« oblike (kot npr. *Tantalides* > Tantal(ov)ič, *Tantalís* > Tantalovica) nadomeščene z bolj uveljavljenimi »Tantalíd«, »Tantalída«. Nekaj primerov:

- **Spölētium** -iī, *n* Spolécij (Spolétij), znamenito mesto v južni Umbriji (zdaj *Spoleto*): L., VELL., PLIN., FL., AUR.; poznejša *soobl.* **Spölētum** -ī, *n* Spolét: PRISC. – Od tod *adj.* **1. Spölētīnus** 3 spolécijski (spolétijski), spoletínski: *populus* CI., *lagonae* MART.; *subst.* **a) Spölētīnum** -ī, *n* (*sc. vinum*) spoletíнец, spolécijsko (spolétijsko) vino: MART. **b) Spölētīnī** -ōrum, *m* Spoletín(c)i, Spoleciján(c)i, (Spoletiján(c)i), *preb.* Spolecija (Spoletija): L., PLIN. **2.** (iz *soobl. Spölētum*) **Spölētānus** 3 spolétski, spoletánski: PRISC.;

- **Volaterrae** -arum, *f* Volatêre, prastaro mesto v Etruriji (zdaj *Volterra*): CI., L. Od tod *adj.* **Volaterrānus** 3 volatêrski, volateránski: *municipes* CI. EP., *ager* PLIN., *Vada Volaterrana* CI., PLIN. Volaterske Vade (Volaterski Brod), mesto s pristanom na volaterskem ozemlju (zdaj *Vada*); *subst.* **Volaterrānī** -ōrum, *m* Volatêrci, Volaterán(c)i, *preb.* Volater: CI., L., PLIN.;

- **Symaethus** -ī, *m* (Σύμαιθος) Simájt (Simét), glavna reka vzhodne obale Sicilije, ki izvira ob vznožju Etne in se izliva v morje južno od Katanije: SIL., SERV. – *Soobl.* **Symaethum** -ī, *n*: PLIN. – Od tod *adj.* **a) Symaethūs** 3 (Συμαίθεος) simajtéjski (simetéjski), simájtski (simétski): *aquae* O. Simajtovi pritoki. **b) Symaethis** -thidis, *f* simájtska (simétska): *nympha* (= nimfa reke Simajt (Simet)) O. **c) Symaethius** 3 simájtijski (simétijski): *Symaethia flumina* V. Simajtovi (Simetovi) pritoki, *heros* (= *Acis* Akis (Akid), sin nimfe reke Simajt (Simetu)) O.; od tod *subst.* **Symaethīi** -ōrum, *m* Simájtijski (Simétijski), Posimájtijski (Posimétijski), *preb.* ob Simajtu (Simetu): PLIN.;

Pri izkrajevnoimenskih pridevnikih so pogosto navedene dvojnice ali celo trojnice, npr. »bojotski«, »bojotijski«, »traški«, »trakijski«, »tračanski«, »lukanski«, »lukanijski«, »tebski«, »tebanski« itd.

14. Namen slovarja ni bil postavljanje pravil, ampak poslovenjenje na osnovi veljavnih pravil in ponujanje možnih variant; na dokončno rešitev bo treba počakati, dokler ne bo prišlo do konsenza med slovenisti in filologi (pa tudi v filoloških vrstah samih) glede dokončnih in skupnih pravil za slovenjenje. Ali bomo takšno rešitev dočakali, je seveda vprašljivo, saj je problematika slovenjenja antičnih imen aktualna že od prvih prevodov iz klasičnih jezikov naprej.

Pri slovarski obravnavi imen se pogosto kaže ne le slovarski, ampak tudi enciklopedični značaj Wiesthalerjevega slovarja. Imena so pri njem praviloma obdelana obširneje kot v drugih slovarjih.

Lep primer je npr. geslo (ime) Sulpicij (*Sulpicius*), pod katerim Wiesthaler predstavi kar 24 različnih predstavnikov in predstavnic tega patricijskega rodu. Podobno kot imena so obširno predstavljena tudi številna gesla s področja politike (javne funkcije, dostojanstva ipd.), vojaštva (ureditev vojske, sestavni deli vojske, vojaški čini ipd.) itd.

15. Wiesthaler po vzoru Georgesovega slovarja pri geografskih pojmi (imena mest, krajev, pokrajin, rek, gora itd.) pogosto navaja tudi sodobna imena. Vendar pa so to imena iz Wiesthalerjevega časa (konec 19. in začetek 20. stoletja) in so se do danes pogosto spremenila ta imena so preverjena in popravljena po novejših priročnikih in enciklopedijah, npr.: **Suessula** -ae, f Svésula, mestece v Kampaniji jugovzhodno od Kapue (zdaj *Torre di Sessola* pri kraju *Castellone*) / **Surrentum** -i, n Surént (zdaj *Sorrento*), primorsko mesto v Kampaniji idr.

16. Pri kamninah in dragih kamnih sta v mnogih primerih na voljo dve poslovenjeni obliki, ena ženskega spola (kot večina izrazov za kamnine v grščini in latinščini), druga moškega spola (kot večinoma v slovenščini); odločitev za eno ali drugo je prepuščena prevajalcu, npr.: **Syrītītis** -tidis, f ali **Syrītītēs** -ae, m sirtítida (sirtitíd) ali sirtít, dragulj, ki ga je bilo mogoče najti v sirtah / **syringītīs** -tidis, f siringítida (siringitíd) / **synodontītīs** -tidis, f sinodontítida (sinodontitíd), dragulj, ki se baje najde v možganih ribe, imenovane *synodus* idr.

17. Precej težav je bilo pri stavi ločil. Pike niso bile problematične, toliko bolj pa vejice in podpičja, ker se uporabljajo za različna ločevanja (npr. ločevanje pomenskih skupin, posebnosti ipd.). V to problematiko se ni imelo smisla spuščati, ker je pri tako veliki količini gradiva enoten sistem skoraj nemogoče vzpostaviti; odločitev za uporabo ločil za ločevanje posameznih pomensko se razlikujočih enot ali pri pojasnjevalnih skladih (zlasti vejic, podpičij in dvopičij) je bila prepuščena lektorski in uredniški odločitvi.

18. Iskreno upam, da bo slovar pripomogel tudi k pravilnejši rabi mnogih izrazov, ki so se sicer uveljavili v vsakdanjem besednjaku, npr. »tribus« kot nesklonljivi samostalnik ženskega spola, ne pa tribus, tribusa *m*, kot se večinoma uporablja; Sparta (spartanski), ne Šparta (špartanski), s čimer bi se izognili obliki, ki se je v slovenščini uveljavila pod vplivom nemščine; dalje Petoviona -e, ž, ne Petovio -a, *m* itd.

19. Originalni latinski citati oz. zgledi za nazornejšo ilustracijo pomenov so vzeti iz nabora avtorjev. Po moji oceni je zajeto dobrih 90 % vsega latinskega besednjaka. Manjkajo: gesla nevklučenih avtorjev in del (posamezni avtorji, glosarji, itinerariji), besedišče napisov, veliko besedišča krščanskih piscev ter številna krajevna

in lastna imena. Ker nimamo na voljo knjižnice s popolno zbirko latinskih besedil, smo si pomagali z najboljšimi elektronskimi izdajami antičnih besedil in elektronskimi slovarji, med katerimi moramo omeniti zbirke PHI (Packard Humanities Institute), TLG (Thesaurus Linguae Graecae), BTL (Bibliotheca Teubneriana Latina) in CLCLT (Cetedoc Library of Christian Latin Texts), med elektronskimi slovarji pa digitalizirani Georgesov latinsko-nemški slovar, ki je izšel v zbirki Digitale Bibliothek ter Lewis-Shortov latinsko-angleški slovar, ki je dostopen znotraj projekta Perseus. Brez teh pripomočkov, bi bilo delo opravljeno dosti manj kvalitetno, pa tudi trajalo bi znatno dlje.

20. Večina pripomb, povezanih s slovarjem, je vezana na citiranje. Mnogi namreč pogrešajo natančnejše citiranje, torej ne zgolj z navedbo avtorja, ampak tudi z navedbo dela in mesta. To žal ni mogoče, ker slovar že v sami zasnovi tega ne predvideva, zato tudi odločitev, da se tak predlog ne sprejme, ker bi to delo še bolj otežilo, ga časovno podaljšalo za nekaj let, obseg slovarja pa bi zelo narasel. Takšno delo bi tudi ob popolni računalniški in programski podpori zahtevalo celo skupino ljudi, ki bi se ukvarjala samo s tem; brez pomisleka lahko zatrdim, da bi delo s pregledom na koncu trajalo vsaj še dodatnih pet do šest let. Zbirke antičnih besedil v elektronski obliki bi bile tem primeru sicer v veliko pomoč, vendar pa je treba za znanstveno utemeljeno delo besedila preverjati po najboljših obstoječih izdajah, kajti elektronske izdaje imajo še vedno precej pomanjkljivosti. Enotne zbirke, ki bi zajemala vse upoštevane avtorje, pa za zdaj nimamo in tudi ni upati, da bi jo kmalu dobili, ker bi pomenila izjemno velik strošek, ki bi si ga lahko privoščile samo velike in finančno močne institucije. Za prvo informacijo je ime avtorja dovolj; kdor bi želel natančnejše podatke, si lahko pomaga z zlahka dostopnimi elektronskimi viri, bodisi z zbirkami besedil na zgoščenkah (ki so dandanes na voljo po sorazmeroma sprejemljivih cenah) bodisi na svetovnem spletu, kjer je dostopnih že veliko kvalitetnih izvornih latinskih besedil, zlasti znotraj nekaterih medmrežnih projektov.

21. Dragoceno pri slovarju je tudi to, da so latinski citati velikokrat prevedeni; pri prevajanju in priredbi so dostikrat navedene različne možnosti ali variante prevoda, v večini primerov so kot zadnja možnost ponujeni tudi starejši (Wiesthalerjevi) izrazi ali prevodi.

22. Kljub Wiesthalerjevi redakciji so dobro opazne razlike v kakovosti obdelave posameznih gesel. Gesla, ki jih je obdelal Wiesthaler sam, so daleč najboljše obdelana in zahtevajo najmanj popravkov; pri nekaterih se znajde pregledovalec na robu obupa, ko

si ne more pomagati z nobenim od naštetih priročnikov, včasih pa še s primerjavo s tujimi slovarji ne, ker so razlike v interpretacijah pomenov tudi med slovarji samimi.

23. Veliko je besed, ki so neprevedljive ali pa zanje preprosto nimamo ustreznega izraza; v teh primerih jih zapisujemo kar v poslovenjeni transkribirani obliki, npr. **tamarix** -icis, *f* (*sor.* s *taminia?*) tamaríska, starejše strojenec / **tráchy**, *n* (gr. τραχύ hrapavo) *bot.* tráhi, neko drevo / **volgiolus** -ī, *m* volgíol, neko kmečko orodje za izravnavanje gredic (leh) itd.

24. Slovarsko besedilo prinaša tudi:

a) različne geselske variante. Te so navadno označene z vprašajem v oklepaju za navedbo avtorja. Gre za gesla, ki jih navajajo starejši slovarji ali starejše izdaje izvornih besedil, po novejših izdajah pa njihove oblike ne moremo z gotovostjo potrditi. Ker gre za različne rokopisne variante, ki so bile sprejete, pa včasih niso bile povsem razvozlane ali pa so se kasneje novejši izdajatelji odločili za kakšno drugo rešitev, pri čemer ni nujno, da so novejše rešitve tudi boljše in sprejemljivejše, so te starejše variante obdržane in označene z (?), npr.: **taniacae** -arum, *f* podolgovati koščki svinjine: VARR. (?).

b) različne besedilne variante; enako kot pri geselskih variantah so tudi te rezultat odločitve izdajateljev novejših izdaj besedil. Običajno je (to je bila uredniška odločitev) navedena Wiesthalerjeva varianta, zraven v oklepaju pa je navedena še preverjena novejša varianta. Wiesthaler je po vzoru Georgesa pri takšnih dvomljivih mestih navedel tudi izdajatelja, v čigar izdaji najdemo posamezno obliko, npr.: **sisara** -ae, *f bot.* = *ericē* vresje: VARR. (po nekaterih izdajah *pl. siserae*), PLIN. (pri katerem piše Sillig *acc. sg. sisirum*, Ian in Detlefsen pa *sisyrum*).

Ker pa je večina besedil doživela od takrat nove izdaje, so imena izdajateljev izpuščena, namesto imena se navaja samo »v nekaterih izdajah«, ali »v novejših izdajah« ali »v starejših izdajah«, npr.: **subter-lābor** -lābī (*subter* in *lābī*) **2.** skrivaj se izmakniti (izmikati), skrivaj uiti (uhajati): *ferire celeritate subterlabentem* (*sc. quinquere mem*) L. (v nekaterih izdajah *praelabentem*) / **subter-cutāneus** **3** (*subter* in *cutis*) podkožen: *humor* P. VEG., *morbus* AUR. (v nekaterih izdajah *succutaneus*) vodenica / **subrepticus**² (**surrepticus**) **3** (*sub-*, *sur-ripere*) ukraden: *adoptat illum puerum subrepticium* (po novejših izdajah *surrupcticium*; gl. opombo spodaj) *sibi filium* PL. Opomba: V vseh primerih pri PL. najdemo v novejših izdajah *obl. surrupcticus* (iz *surrupere*, *star.* = *surripere*) / **sub-sellium** -iī, *n* (*sub* in *sella*) **1.** nizka klop, sedež: CELS., SEN. PH., Q., SUET. idr. ... *nil morantur iam Lacones imi subselli viros* PL. (po novejših izdajah *uni subselli viros* ki sedijo le na klopi pred obednim blazinjakom) / **super-tegō** -ere -tēxī -tēctum (*super*

in *tegere*) **1.** od zgoraj pokri(va)ti s čim, prekri(va)ti s čim: AP. idr., *vasa congestu culmorum et frondium* COL., *aliquem frondibus* IUST.; v *tmezi*: *candidaque ossa super nigra favilla teget* TIB. **2.** čez položiti (polagati): *supertectis* (v novejših izdajah *superiectis*) *tabulatis* VEG. / **tremi-pēs** -pedis, *acc. pl.* -pedas (*tremere* in *pes*) tresonog, tresočne noge imajoč, s tresočimi nogami: *neque quas ꝥ agi pennis anates, tremipedas* (po novejših izdajah *remipedas*) *buxeirostris pecudes, paludibus nocte nigra ad lumina lampadis sequens* VARR. AP. NON.;

25. Včasih (a razmeroma redko) je pri geslu ali citatu poleg imena avtorja navedeno tudi točno mesto, kjer besedo najdemo; gre zlasti za mesta, kjer se beseda najde v specifičnem pomenu, npr.: **volūbilitās** -ātis, *f* (*volubilis*) **1.** vrtljivost, gibljivost, premičnost, pomičnost, krožilnost, mobilnost okoli središča, starejše kretnost: *mundi* CI., O., AP., *volubilitatem non dedit* CI., *ipsa volubilitas libratum sustinet orbem* O., *volubilitas ventorum* SERV. **2.** okroglost: *fracta volubilitas capitibus latissima* O. (*Metam.* 12, 434).

26. Ponekod so latinski citati obširnejši, kot bi glede na zahtevano ekonomiko slovarskega dela pričakovali. Gre zlasti za gesla, v katerih naj bi uporabnik poznal kontekst oz. bi brez nekoliko širšega konteksta pomen težko razbrali ali razumeli, npr.: **symbolicus** 3 (*tuj.* συμβολικός) simboličen, figurativen, prisposoben, prenesen: CHAR.; *adv.* **symbolicē**: *sed qui diligentius scitiusque carmina Empedocli arbitrati sunt, κύαμους hoc in loco testiculos significare dicunt, eosque more Pythagorae aperte atque symbolice κύαμους appellatos* GELL.

27. Na nekaterih mestih so pod geslom opombe; te največkrat opozarjajo bodisi na rokopisne variante in posebnosti, ali pa na posebnosti pri slovničnih oblikah, npr.: **Vandali** -ōrum, *m* Vándali (Vándáli) – Opomba: V izdajah najdemo različne variante zapisa; pri T. poleg *acc.* *Vandalos* še *Vandalios* in *Vindilios*, v zadnji izdaji je *obl.* *Vandilios*; pri PLIN. je v novejših izdajah uporabljena *obl.* *Vandili* / **specus** -ūs, *nav. m.*, pri VARR., ACC. AP. NON., PAC. AP. FEST. in GELL. *f*, pri V., S. FR., SIL. tudi *n* – Opomba: *Dat.* in *abl. pl. nav. specubus*; redko *specibus*, kot npr.: SENATUS CONSULTUM AP. FRONT. in LEX VETUS AP. FRONT. – *Heterocl. pl.* po *drugi sklanjatvi*: *specā* CA. FR., *altis clausere specis* ACC. FR.

28. Z oglatimi oklepaji so enako kot v izvirnih besedilih označena izdajateljska dopolnila, npr. *et ceteri scolastici saturis auribus scolica dape atque ebris sophisticē aperantologiā [consurgia] consurgimus, ieiunis oculis* VARR.

29. S križcem (*crux philologica*) je enako kot v izvirnih izdajah označeno mesto, kjer izdajatelj ni mogel najti ustrezne rešitve in je nad njim »obupal« (*locus desperatus*), npr. *Plautus enumerandis [s]uillis*

obsonis in Carbonaria sic meminit: „Ego pernam, sumen, sueres, spectile ꝥ galium ꝥ, glandia“ PL. AP. FEST.

30. Slovarji se glede citiranja dostikrat razlikujejo med sabo; nekateri navajajo dobesedne citate, drugi se omejujejo na prirejene citate ali zgolj besede, dopolnilne besede (npr. pri samostalniki ustrežni pridevniki) ali besedne zveze. Georges se je v svojem slovarju odločil za slednje; citati so zaradi slovarske ekonomičnosti velikokrat poenostavljeni. Po njem je način citiranja v večini primerov povzel tudi Wiesthaler. Pri tem pride do spremembe časa, naklona, konstrukcije ipd. Primer: *sanguis superfunditur altaribus* namesto *incisis venis superfusoque altaribus sanguine*; *arbor ... terga obvertit axi* namesto *arbor ... terga obverterit axi* V.

31. Enakozvočnice (homonimi) so označene z nadpisano številko nad geslom, npr.: **syron**¹ -i, *n bot.* síron, neka zel; Sýrōn², gl. Scīrōn.

32. Če je kot slovarsko geslo uporabljena inačica gesla ali podgeslo ali katera od podgeselskih oblik, slovar uporabnika usmeri na ustrezno geselsko obliko, npr.: **stroppus** -i, *m*, gl. struppus; **volt...**, **Volt...**, gl. vult..., Vult...

33. Pri letnicah se datacija dogodkov pred Kristusom zapisuje samo z letnico, datacija dogodkov po Kristusu pa ima dodano »po Kr.«.

34. V članku *Obuditev pred stoletjem začetega podviga slovenske latinistike*, objavljenem v *Književnih listih* (Delo, 7. aprila 1994), je Jože Kastelic podal nekaj predlogov za izboljšanje slovarja. Predlagal je, da bi imenoslovje dopolnili s področja slovenske antike (imena krajev, rek in oseb) iz virov, ki jih sicer slovar ne zajema, zlasti napisov in itinerarijev (navaja naslednje: *Itineraria Romana I–II* (1929, 1940); Jaroslav Šašel: *Arheološka najdišča Slovenije; Antoninski itinerarij; Burgundski (Jeruzalemski) itinerarij; Tabula Peutingeriana*). To bi bil res dragocen dodatek in tak slovar bi si to vsekakor zaslužil, vendar to ni bilo mogoče iz več razlogov. Predvsem smo morali ostati znotraj kanona pisateljev, ki so bili izbrani. Poleg tega žal med nami ni bilo nikogar, ki bi se lahko ob vseh delovnih in študijskih obveznostih lotil še te naloge. Tretji razlog pa je bil, da predlog že v prvih dveh zvezkih ni bil upoštevan. Kar zadeva imenoslovje, je večina evropskih slovarjev nepopolnih (še največ imen najdemo v Lewis-Shortovem slovarju), verjetno zato, ker lahko v tem primeru slovar kaj hitro preide s slovarskega na enciklopedični nivo, ki je sicer za uporabnika dobrodošel in koristen, vendar pa se s tem zelo poveča obseg slovarja in z njim stroški. Kljub temu ne izključujem možnosti, da bi to gradivo izšlo v posebnem zvezku kot dodatek skupaj z dopolnili, tj. latinskimi gesli, ki so bila pri pripravi slovarja iz takšnih ali drugačnih razlogov izpuščena.

*

Kot uvod v prvo izdajo slovarja je dr. Josip Tominšek napisal kratek in pregleden uvod v latinski jezik; ta je v novi izdaji zaradi zastarelosti izpuščen. Prof. Gantar je v svojih izhodiščih predlagal nadomestitev Tominškovega uvoda s sodobnejšo študijo. Vendar pa smo od časa, ko je nastal ta uvod, pa do danes doživeli precejšen razvoj jezikoslovja in etimološke stroke, prinašajoč s seboj številna nova spoznanja, ki bi jih bilo težko združiti in omejiti na tako majhen obseg. Sploh pa bi bila takšna študija aktualna predvsem za strokovnjake in študente klasične filologije ter primerjalnega in splošnega jezikoslovja, ki se s to snovjo temeljiteje seznanijo na predavanjih, posežejo pa lahko po drugi ustrezni obsežnejši in natančnejši strokovni literaturi. Za sodelovanje sem zato naprosil dr. Matjaža Babiča, ki je prevzel vlogo Josipa Tominška in je v pregledni predstavitvi orisal zgodovino latinskega jezika v antiki.

Wiesthalerjev slovar po svojem obsegu znatno presega Pleteršnikov slovar in je za Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) drugi največji slovarski projekt pri nas. Vsekakor je njegov izid lep uspeh, če upoštevamo, da je SSKJ nastajal kot redni in od države financirani dolgoletni projekt, ki je vključeval kopico sodelavcev, od katerih ji je bilo kar nekaj na tem projektu redno zaposlenih, Wiesthalerjev slovar pa je pripravljala peščica zagnancev brez ene same ure študijskega dopusta izven svojega rednega delovnega časa, torej v prostem času in neprespanih nočeh.

Z Wiesthalerjevim slovarjem Slovenci končno dobivamo znanstveno-strokovni slovar, primerljiv z najboljšimi evropskimi slovarji; še vedno pa ostaja odprto vprašanje novega grškega slovarja, saj je Doklerjev grško-slovenski slovar še vedno samo šolski slovar. Ko Wiesthaler ne bi bil pripravil latinskega slovarja, bi ga danes Slovenci skoraj zagotovo ne imeli. Za pripravo popolnoma novega slovarja bi bilo ekipo sicer mogoče zbrati in usposobiti, vendar pa za kaj takega dandanes pri odgovornih institucijah ne bi bilo ne pripravljenosti in ne denarja. Razmere, v katerih je slovar nastajal, in razmere, v katerih je bil ponovno oživiljen in končno izdan, se pravzaprav ne razlikujejo kaj dosti. Nastajal je z delom peščice ljudi, ki jim ni manjkalo vneme in dobre volje, od česar pa se danes bolj slabo živi, samo pohvalne besede pa niso vedno najboljša stimulacija za delo, ki zahteva celega človeka ter ogromno časa in energije. Žalostno je dejstvo, da so bila vrata, na katera se je pogosto potrkalo za pomoč, prenekaterikrat zaprta. Tu imam v mislih zlasti togost birokratskega aparata naših državnih institucij, od katerih bi pričakovali veliko več podpore, fleksibilnosti in razumevanja, saj gre za res izjemen dosežek slovenske znanosti, za veliko kulturno in znanstveno pridobitev ter navsezadnje za projekt trajnega nacionalnega

pomena. Projekti, kot je Wiesthalerjev slovar, terjajo svoj čas in so časovno zelo nepredvidljivi. Ob tem moram izraziti svoje osebno začudenje in razočaranje nad nerazumevanjem narave projekta strani ministrstev, saj vendar ni šlo za pripravo bestsellerja, ne hiperprodajne uspešnice, ampak za znanstveno-strokovni projekt nacionalnega pomena. Vsaj moralo bi biti tako. Vendar v očeh nekaterih očitno žal ne.

Ob vsem povedanem se seveda zastavlja vprašanje, ali je Wiesthalerjev slovar plagiat. Ta očitek je bilo slišati nekajkrat, tudi iz ust nekaterih mojih stanovskih kolegov. In odgovor? Ni. Zakaj? Ker je to povezano z načinom nastajanja večine evropskih slovarjev za klasične jezike. Če bi večino evropskih slovarjev vrednotili po tem, koliko materiala so povzeli po večjih evropskih slovarjih, potem bi ugotovili, da je večina evropskega slovaropisja klasičnih jezikov en sam plagiat. Nastajanje slovarjev za klasične jezike je vseskozi nekakšna *traditio lampadis*; slovaropisci že od srednjega veka povzemajo svoje predhodnike in vzornike, črpajo iz njih in jih dopolnjujejo. Glede na težke politične, šolske in materialne razmere, v kakršnih je slovar nastajal, smo lahko kvečjemu veseli, da je prišlo do organiziranja tovrstnega podviga, in zgolj sreči in preudarnosti posameznikov se lahko zahvalimo, da je slovarsko gradivo prišlo do nas v sicer neizdani obliki, a vsaj ohranjeno. Tovrsten projekt je bil za slovenske razmere na meji nemogočega (na žalost je tako še danes), medtem ko so »slovarske velesile«, kot je bila npr. Nemčija, takšne projekte zlahka izpeljale in lansirale v strokovno javnost, čeprav so tudi ti slovarji večinoma rezultat vseživljenjskega dela avtorjev ali vodij projektov.

Slovar je – kot je bilo že omenjeno – izjemno dobra priredba in predelava. Za pripravo povsem novega slovarja bodisi za latinščino bodisi za grščino, ki bi ne bil predelava kakega tujega slovarja ali več njih, bi potrebovali:

- a) krovno institucijo;
- b) ustrezen kader (vsaj 10 ljudi), ki bi jih bilo treba izobraziti in usposobiti za slovaropisno delo;
- c) vso tehnično in elektronsko opremo, programsko opremo, od računalnikov, fotokopirnih strojev, bralnikov, zbirk besedil v elektronski obliki, interneta itd;
- č) najnovejše besedilne zbirke na zgoščenkah in dostop do spletnih baz za področje humanistike;
- d) knjižnico z vsemi besedili v temeljnih kritičnih izdajah, s (po možnosti) komentiranimi izdajami del vseh uporabljenih avtorjev, s prevodi, z ustrezno spremljajočo literaturo in vsemi priročniki, skratka knjižnico, ki bi po svoji kvantiteti in kvaliteti daleč preseгла knjižni-

co, ki jo danes premore Oddelek za klasično filologijo na Filozofski fakulteti;

e) čas, in sicer (po moji oceni) okoli 25–30 let, ne glede na olajšano delo, ki ga omogočajo danes računalniki. Preveč optimistično bi bilo misliti, da je tak projekt pri nas izvedljiv, pa ne zato, bi ne imeli ustreznega kadra ali pripravljenosti, ampak zato, ker brez izdatne pomoči države takšen projekt ni izvedljiv, na to pa glede na trenutne razmere ne gre računati. Sploh pa razen izrazito znanstvene ustanove ali založbe takšnega dela ne bi podprla in financirala nobena založba, ker bi delo trajalo predolgo in ker bi bilo s finančnega vidika neprofitno, saj je Slovenija enostavno premajhen trg s premajhnim povpraševanjem za tovrstno literaturo.

Slovar ni popoln. Ne obsega vsega besedišča in vanj so se tu in tam prikradle tudi napake; tega dejstva se boleče zavedam in za te napake (za zvezke 3–6) prevzemam odgovornost. Ker pa gre šele za prvo izdajo slovarja, upam, da bo pomanjkljivosti in napake mogoče odpraviti v kateri od prihodnjih izdaj, v knjižni ali elektronski obliki. Slovar, zlasti klasičnih jezikov, je stvar, ki dozoreva, se dopolnjuje in popravlja skozi izdaje, dopolnitve in predelave. Kot zanimivost: *Wiesthalerjev* vzornik, *Georgesov* latinsko-nemški slovar, je doživel že 11 izdaj, vendar se v njem še vedno najdejo napake. Če je slovarsko delo na slovarju živih jezikov prebijanje skozi gozd, potem je slovarsko delo na slovarju klasičnih jezikov prebijanje skozi pragozd. Zaradi časovne stiske smo lahko opravili le tri korekture: uredniško, lektorsko in končno; izdelovalci največjega latinskega slovarskega projekta (že omenjeni *Thesaurus Linguae Latinae*) npr. opravijo 10 korektur; opravi jih 10 različnih korektorjev. Navzlic želji, da bi opravili vsaj štiri korekture, to žal ne časovno ne kadrovsko ni bilo mogoče.

Kot odgovorna oseba za nastanek in strokovni del projekta in kot tisti, ki je slovar dopolnjeval in prispeval tudi veliko novosti, sem nekako tudi soavtor slovarja. Avtorskih pravic do slovarja seveda nimam in si jih – razen moralnih avtorskih pravic – tudi ne lastim; nosilec teh je založba. Želel pa sem vsaj zagotovilo, da slovarsko gradivo ne bi kdaj prišlo v neprave roke oz. da vanj ne bi posegale nepooblaščen osebe. Zato smo z založbo sklenili dogovor, potrjen tudi s pogodbo, da brez mojega dovoljenja posegi v slovarsko gradivo niso dovoljeni. To naj bo garancija za v prihodnje.

Pogosto mi je bilo zastavljeno vprašanje smiselnosti priprave tako obsežnega slovarja. Odgovor je preprost: vsekako je smiselno. A takšnega vprašanja si ne smeš zastaviti, če se podajaš v slovaropisne vode. Priprava slovarja je bila kljub težavnemu, dolgotrajnemu in drob-njakarskemu delu enkratna in neponovljiva življenjska priložnost, da,

celo privilegij. Zase osebno lahko rečem, da gre gotovo za najobsežnejši projekt mojega življenja (vloženih je bilo ok. 10.000 ur dela); dvomim, da se bom še kdaj lotil podobnega.

Slovar z izidom zamuja približno pet let. Morda bi se moral za to vsem, ki so ga že zdavnaj pričakovali in so ga plačali v prednaročilu, opravičiti, vendar se ne bom. Pa ne iz arogance, ampak preprosto zato, ker a) ob začetku dela nihče ni mogel predvideti, koliko truda bo treba vložiti v obravnavo rokopisnega gradiva, in ker je slovar nastajal kot zgolj dodatna obremenitev vseh sodelujočih; b) ker za projekt nismo dobili niti minute študijskega dopusta; večina nas je zaposlena in smo morali dajati prednost službenim zadevam; c) ker smo bili v tem času obremenjeni tudi s študijem (doktorati, magisteriji, diplome). Za delo smo žrtvovali prosti čas in veliko neprespanih noči.

Rad bi se zahvalil vsem, ki so kakor koli pripomogli k dokončanju tega obsežnega projekta:

- Založbi Kres, direktorici Selini Ambrož, Aleksandru Ambrožu in pokojnemu g. Dušanu Drolcu za pogum, da so bili pripravljeni tvegati tako velik založniški in finančni podvig, in za korektno sodelovanje;

- akad. red. prof. dr. Primožu Simonitiju in doc. dr. Tadeju Vidmarju za pomoč pri nabavi računalniške programske opreme;

- obema predstojnikoma Oddelka za klasično filologijo v tem času, dr. Matjažu Babiču in dr. Marku Marinčiču, za vso podporo;

- nekdanjemu ljubljanskemu nadškofu in metropolitu dr. Alojziju Šuštarju, ki je z iskrenimi voščili pospremil na pot izdajanje tega slovarja in ga je vseskozi spremljal in podpiral;

- Ministrstvu RS za kulturo;

- podjetju Minolta, d. o. o., Ljubljana;

- urejevalcu Leonu Betonu za zgledno sodelovanje;

- mentorjema, akad. red. prof. v pok. dr. Kajetanu Gantarju in zasl. prof. dr. Eriki Mihevc Gabrovec;

- svojim predhodnicam pri slovarju Bronislavi Aubelj, Kseniji Geister in Renati Hrovatič ter lektorju g. Jožetu Sekirniku;

- vsem študentom, ki so pri projektu sodelovali kot prepisovalci, zlasti tistim, ki so prepisali po več besedil;

- g. Martinu Benediku, lektorju na Oddelku za klasično filologijo na Filozofski fakulteti, ki je decembra 1998, ko smo brez sleherne materialne osnove začeli slovarsko delo, iz lastnih raziskovalnih sredstev namenil 40.000 SIT za naš projekt (sredstva smo porabili za nakup pisarniškega materiala);

- vsem strokovnim sodelavcem in pregledovalcem (vsi so naštetih v zgodovinskem orisu nastajanja slovarja).

Posebna zahvala pa velja trem sodelavcem in prijateljem:

a) lektorju, jezikovnemu svetovalcu in redaktorju Milanu Žlofu za vloženi trud, za izjemno konstruktivno sodelovanje, pripravljenost za izmenjavo mnenj in številna dopolnila, s katerimi je zelo obogatil in popestril slovarsko gradivo,

ter

b) svojima najožjima sodelavcema pri tem projektu, Pavlu Češarku in Davidu Movrinu, za vso njuno pomoč, za čas, vloženo energijo, tudi v obdobjih, ko sta bila prezasedena s svojimi obveznostmi, ter za številne spodbude in pobude.

In obeti za nadaljnje delo?

Razveseljivo je, da Založba Kres že načrtuje izdajo celotnega slovarja v elektronski obliki, kar bi zelo povečalo njegovo uporabnost. To bo tudi dobra priložnost za popravke in odpravo nekaterih pomanjkljivosti. Zelo zaželeno bi bilo (in tudi o tem je že bil govor), če bi celoten slovar izšel v eni knjigi, vendar v prirejeni in okrajšani obliki; tako bi ob velikem, znanstvenem slovarju dobili še strokovnoštudijski slovar. Zadnje dejanje pa bi bila priprava priročnega slovarja, ki bi končno nadomestil sicer še vedno zelo uporabni (in tudi uporabljeni), a že precej zastareli Bradačev *Latinsko-slovenski slovar*. Slovensko-latinski slovar zaenkrat še ni načrtovan.

Ohranjeno rokopisno gradivo ima še vedno pomembno dokumentarno vrednost kot vir za raziskovalce slovenskega jezika in filologe; upam, da bo institucija, ki ga bo dobila v hrambo (najverjetneje SAZU), poskrbela tudi za shranitev v elektronski obliki.

Z izidom slovarja želimo tudi počastiti moške, ki so svoje delo posvetili nastanku tega slovarja, v prvi vrsti njegovega prvega urednika, prof. Frana Wiesthalerja, vse njegove sodelavce, ter g. Dušana Drolca, ki je projekt znova obudil in omogočil izid slovarja.

Svoj delež dela pri slovarju posvečam svojima staršema, ki sta moje slovarsko prizadevanje spremljala od samega začetka l. 1998, ki sta nemalokrat potrpežljivo prenašala mojo neprespanost in slabo voljo in sta tudi v najbolj kriznih trenutkih znala najti spodbudno besedo.

Vsi sodelujoči pri projektu pa naš skupni delež hvaležno posvečamo našim nekdanjim profesorjem na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete: zasl. prof. dr. Eriki Mihevc Gabrovec, akad. red. prof. v pok. dr. Kajetanu Gantarju in akad. red. prof. v pok. dr. Primožu Simonitiju. Ti so kot naši študijski usmerjevalci in mentorji v mnogočem zaslužni za naše uspehe in nas še danes spodbujajo in podpirajo pri našem znanstvenem in strokovnem delu.

Opravljen pomeni za nas tudi veliko odgovornost pred znanstveno, strokovno in širšo javnostjo. Upam in verjamem, da pričakovanj

nismo razočarali; mislim, da je okoli 49.000 slovarskih gesel in 4087 pregledanih, popravljenih, dopolnjenih in posodobljenih strani besedila dober porok za to.

VIRI IN LITERATURA

- BERICHT (1873) – *Bericht über österreichisches Unterrichtswesen*. I. Theil. Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichtswesens von Dr. Adolf Ficker (mit statistischen Tabellen von Gustav Schimmer). Wien, 1873. II. Theil. Wien 1873.
- Č – Čas
- HRIBERŠEK (2002) – Hriberšek, M.: *Slovenski učbeniki za klasične jezike 1849–1873*. Keria IV/2 (2002), 79–93.
- HRIBERŠEK (2005) – Hriberšek, M.: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana 2005.
- HRIBERŠEK (2006) – *Življenje in delo p. Ladislava Hrovata*. Ljubljana 2006.
- ILEŠIČ (1909) – Ilešič, F.: *Vesti „Društva slovenskih profesorjev“*. NV 17 (1909), 472–480.
- ILEŠIČ (1910) – Ilešič, F.: *Izvestje „Društva slov. profesorjev“ o poslovnem letu 1908/9*. NV 18 (1910), 473–480.
- ILEŠIČ (1911) – Ilešič, F.: *Izvestje „Društva slovenskih profesorjev“ za poslovno leto 1909/10*. NV 19 (1911), 566–573.
- ILEŠIČ (1912) – Ilešič, F.: *Tajnikovo poročilo o delovanju „Društva slov. profesorjev“ 1910/1911*. NV 20 (1912), 481–487.
- ILEŠIČ (1912) – Ilešič, F.: *Tajnikovo poročilo o delovanju „Društva slov. profesorjev“ 1910/1911*. NV 20 (1912), 481–487.
- IZVESTJA DSP (1919) – *Izvestja Društva slovenskih profesorjev v Ljubljani*. V Ljubljani 1919. (Edina izšla številka.)
- Kres – Kres. Leposloven in znanstven list
- LSZg – Laibacher Schulzeitung
- LZ – Ljubljanski zvon
- N – Novice gospodarske, obertnijske in narodske
- NALj – Nadškofijski arhiv Ljubljana
- NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica (Ms – Rokopisni oddelek)
- ODZK – Obravnave deželnega zbora kranjskega
- P – Popotnik
- PAJK (1871) – Pajk, J.: *Primer iz latinsko-slovenskega slovarja, ki se izdeluje*. Programm des kais. kön. Gymnasiums in Marburg 1871, 24–26.
- PAJK (1900) – Pajk, M.: *Dr. Janko Pajk*. ZMS 2 (1900), 1–25.
- PRIJATELJ (1938/39) – Prijatelj, I.: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848–1895*. Uredil Anton Ocvirk. Ljubljana 1938 (I, II, III), 1939 (IV).
- S – Slovenec
- SBL – Slovenski biografski leksikon
- SN – Slovenski narod
- VOŠNJAK (1905/06) – Vošnjak, J.: *Spomini. I, II, III*. Izdala Slovenska Mati-

- ca. Prvi zvezek. Prvi in drugi del 1840 do 1867. V Ljubljani 1905. Drugi zvezek. Tretji del od 1868 do 1873. V Ljubljani 1905, 1906.
- WESTER (1903) – Wester, J.: *Latinsko-slovenski slovar*. P 24 (1903), 29–30.
- WIESTHALER (1896/97) – Wiesthaler, F.: *Odlomek latinsko-slovenskega slovarja (na pokaz)*. Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani 1896/97, III–VI + 1–38.
- WIESTHALER (1923) – Wiesthaler, F.: *Latinsko-slovenski ročni slovar (A–EXTI-MESCO)*. Sestavil ob sodelovanju več šolnikov in uredil Fran Wiesthaler, gimnazijski ravnatelj v p. Tiskovne stroške pokril dr. Anton Bonaventura Jeglič, škof ljubljanski. Ljubljana 1923.

A Chapter from the History of Latin Lexicography in Slovenia (On the Publication of Wiesthaler's Latin-Slovene Dictionary)

Summary

Despite the evidently thriving lexicographical activity in Slovene medieval monasteries, the first attempts at Latin-Slovene dictionaries are not found earlier than in the works by Slovene Protestants. In the history of Slovene lexicography, a place of honour is held by the German humanist Hieronimus Megiser, the first to collect systematically a large portion of Slovene vocabulary and use it in his lexicographical work. However, three Slovene attempts to supply a Latin-Slovene dictionary (by Matija Kastelec, Gregor Vorenc, and the Rev Hipolit) failed. The first serious attempt to finally provide the Slovenes with a dictionary was made in the 1870's, under the editorial guidance of Janko Pajk, but the work was never published and the lexicographical materials are lost as well. The first Latin-Slovene dictionary actually published was *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred* [*The Latin-Slovene Dictionary for the Third and Fourth Gymnasium Forms*] (1882), the team project of dedicated teachers. Lexicography was long hindered by financial difficulties, by the lack of properly qualified workers willing to engage in such projects, by Austrian pressure, by the unfavourable social status of teachers, as well as by other factors. The situation, however, changed in the year 1894, which witnessed the beginnings of the most comprehensive Latin dictionary – and one of the largest lexicographical projects in Slovenia ever – under the supervision of Fran Wiesthaler. The first part of the project was finished immediately before World War I, which prevented its publication. The first volume (the entries from *A* to *facilis*) was published in 1927, after which time the work remained at a standstill for over 60 years. Despite the editor's lifelong work on the project, he did not live to see its complete publication.

Work on the dictionary was revived by the publishing house Kres in 1990. In 2007, after 17 years of work and 4,087 pages in six volumes, the project has reached completion after 113 years.

Naslov:
Matej Hriberšek
Filozofska fakulteta
Oddelek za klasično filologijo
Aškerčeva c. 2
SI-1000 Ljubljana
e-mail: matej.hribersek@guest.arnes.si
matej.hribersek@ff.uni-lj.si